

ДЕРЕВА

Минає Великдень, і світло Того, Хто воскрес, "смертю смерть подолавши", засвічує в нашій пам'яті образи людей — усіх, кого ми любили і знали на цій землі, бо Ісус Христос "тим, що в гробах життя дарував", а сущим — надію на спасіння. Саме в ці дні з особливою чіткістю розуміємо, що діла і слова мертвих назавжди лишилися на землі, живими. Присутність їхня засвідчена книгами, зведеними будівлями, музикою, садами, мостами над ріками, вишитими рушниками, і ще багато чим, що створює такий звичний колобіг буття.

Сьогоднішнє число тижневика "Слово Просвіти" насичене матеріалами, присвяченими пам'яті наших співвітчизників, які відійшли у вічність, полишивши нам у спадок силу свого духу і земні добродіяння. Згадуючи їх, ми повсякчас пам'ятаємо, що ці українці тримали і тримають оборону національної справи, що герої УПА і жертви Голодомору-33 промовляють до нашої совісті: будьте рішучими в обороні держави, аби не були нові покоління українців невизнаними героями і безіменними жертвами на власній землі, схованими від світу в німх могилах...

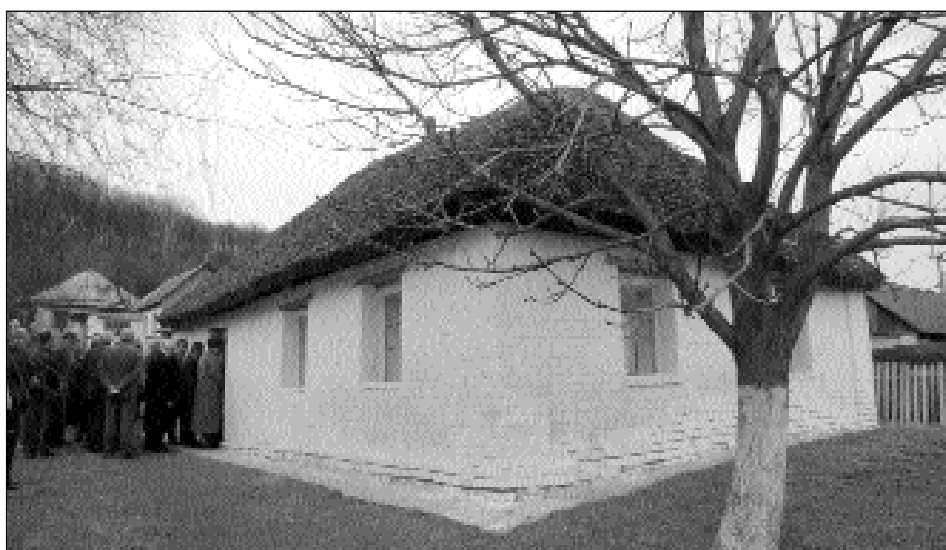
Наші мертві — наше коріння. Недаремно ж людський родовід зображається як розкішне дерево. З гіллястим деревом порівнюють людську пам'ять, вікові кільця деревини — з часовими колами, зав'язь — із дитинством, цвіт — із юністю, плід — із життям, що збулося.

Ось чому просвітяни, Український Фонд культури, Національна спілка письменників України в переддень Великодня вирішили посадити сад пам'яті в рідному селі Василя Симоненка, поета, який, відійшовши у вічність, залишив нам щемливі й світлі рядки, що ячать до кожного з нас, кому дароване щастя "на землі сміятись і страждати, жити і любити поміж людьми!"

У Білці на Полтавщині, до рідної хати, біля якої поет "садив ті вишеньки малі", вирушив справжній садівничий десант, який зібрав і очолив відповідальний секретар Центрального правління "Просвіти" Микола Нестерчук.

Він та наш фотокореспондент Костянтин Денесюк запрошують Вас, шановні читачі, побувати в щойно посадженому саду Василя Симоненка.

Матеріал читайте на с. 3

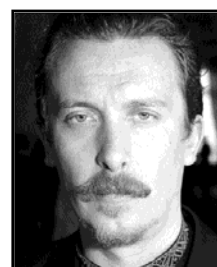

Хата Василя Симоненка

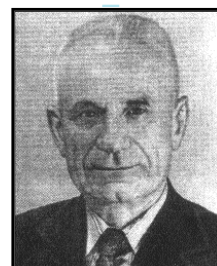
Поетичний десант у Білцях

Сьогодні в номері:

Старий політик
Андрій Шкіль

стор. 2

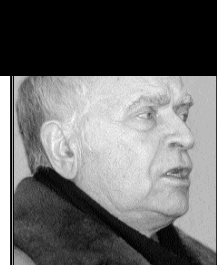
Архип
Люлька
із Саварки

стор. 5

Нове
про УПА

стор. 6

Поема
Дмитра
Павличка

стор. 7

Голодомор
1932–33

стор. 8—9

Райковець-
ке городи-
ще

стор. 10

Незабутні

стор. 12

Люди
про людей

стор. 14—15

“ДРУГ — ЦЕ НЕБЕЗПЕЧНА ІСТОТА, ЯКА ЗРАДЖУЄ”

— Кажуть, що з колишніх в'язнів теж виходять кепські законотворці, бо перебування за ґратами накладає свій відбиток. Тим часом у БЮТ четверо колишніх політв'язнів — Ви, Юлія Тимошенко, Левко Лук'яненко, Степан Хмара.

— Так кажуть ті, хто садив. Народ обирає собі тих, хто відстоюватиме їхні права в законодавчому полі. Не йдеться про те — колишні політв'язні ці люди, чи ні. Чим більше людина пройшла випробувань, тим адекватніше вона реагує на подразники. Недарма є приказка — “За одного битого двух небитих дають”. Небиті мають таке ж відношення до народу, як правителі всіх часів і народів, що призначались. Якщо людина їздить на машині — не службовій, а власній, — що варта бюджету цілого району, вона може прийняти нормальний закон? Я ніколи не повірю. Чи якщо людина має підприємство — як вона може не лобювати свій бізнес?

У парламенті мають бути не юристи — вони пишуть найгірші закони — вони ніколи не прив'язують їх до існуючого стану речей. Так само економісти пишуть погані економічні закони, бо найменше розбіраються в забезпеченні законодавчого поля, бо знають тільки виробничі проблеми. Але не знають, що спричиняє ці проблеми. У парламенті мають бути політики — а не історики, юристи, економісти.

— Взагалі-то, в нас ніде не вчать на політиків.

— Так само, як жоден вуз не готує письменників, поетів чи розумних і добрих людей. Політик — це сукупність знань і досвіду, він розуміє, що в нього є винятково державні інтереси. Це не той, хто йде на компроміси, це той, із ким на них ідуть. Дурниця, коли кажуть, що політика — це мистецтво компромісу. Так говорять ті, хто боїться. Або ті, кого бояться. Чому виконавча влада ніколи не йде на компроміси?

— З Вами часто йшли на компроміс?

— Я на нього ніколи не йшов. Якщо люди потрапляють у в'язницю, це означає, що вони на компроміс ніколи не підуть. Зрада — це теж компроміс. Один український письменник, творів якого я не читав, сказав колись: “Я зраджував і правильно робив, я зберіг себе і колосальний інтелект для майбутнього”.

Те, що я в парламенті — це вже компроміс, на який пішла влада, вона нічого не змогла зробити. Мене відпустили, хоч могли тримати, знаючи, що відпустити все одно доведеться.

На компроміс зі мною ідуть вороги. Зраджувати можуть тільки друзі — по позиційній лаві, це найнебезпечніші істоти. Якщо на окрузі, крім тебе, ще троє депутатів — один від влади, другий — провладний, третій — від опозиції, знай, що саме останній зрадить.

— Те, що сталося з УНА-УНСО — зрада?

— З УНСО нічого не сталося. З УНА сталося те, що була зовнішня боротьба влади проти нас. Старе гасло — “поділяй і владаруй”.

Народний депутат Андрій Шкіль (БЮТ) має добрий вишкіл (перепрошую за тавтологію): займався журналістикою, керує праворадикальною організацією, сидів у в'язниці. Останнє вважає корисним досвідом, який придався б не одному парламентарію. Бо — “найгірші закони пишуть юристи”.

АБЕТКА ВІДОМИХ ІМЕН

АНДРІЙ ШКІЛЬ: «Я — СТАРИЙ ПОЛІТИК»

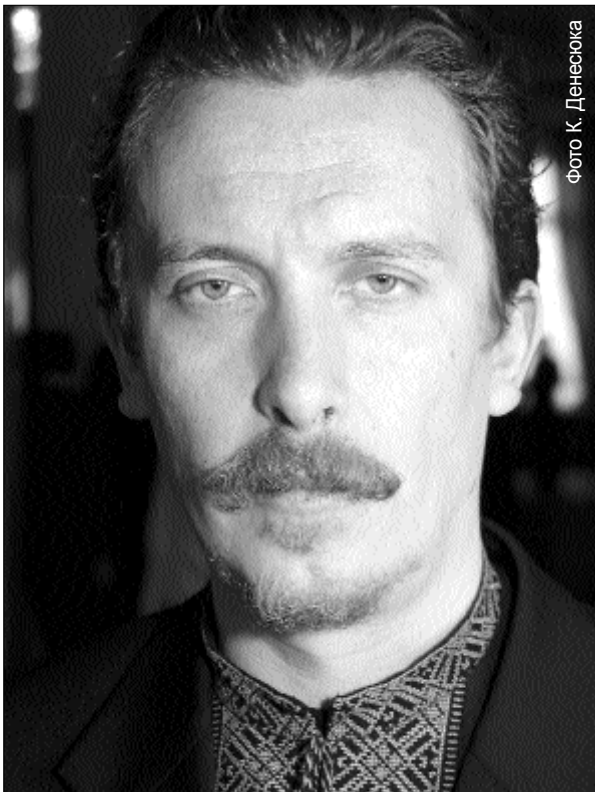

фото К. Денесюка

“КОЛИ ЛИТВИН СТАВ СПІКЕРОМ, ПОЛІТВ'ЯЗНЯМ ЗАКРУТИЛИ ГАЙКИ”

— Однопартійці, що сиділи з Вами у в'язниці — скільки ще часу перебуватимуть там?

— Це залежить від існуючого режиму, бо вони є політичними в'язнями. Судова справа це чітко довела, було сказано приблизно так — вони жодного кримінального злочину не вчинили, тому їм дають не максимальний термін, а тільки половину. Лише зміна політичної влади спричинить звільнення політичних в'язнів. Все, що можна робити, ми робимо, хоча можливостей дуже мало. Було звернення 276 депутатів до Апеляційного суду, щоб що справу розглянули об'єктивно.

Зараз ведеться робота з відповідними структурами, щоб якимось полегшити умови перебування хлопців. А умови жакливі. Я й досі відчуваю наслідки. Є закон про амністію, але статтю було обрано таку, що дуже важко добитися звільнення за цим законом. Тим не менш, я думаю, що наприкінці травня половина політичних в'язнів буде на волі.

Коли я там сидів, ставлення до нас було більш-менш коректним — були вибори, ніхто не знав, яка влада переможе. Тобто не було утисків, але й розслабитися не давали. А коли спікером обрали Литвина, почали “закручувати гайки” — заборонили листування, заборонили передачі, побачення.

— Є різниця між політичними та іншими в'язнями?

— Немає, хіба що з неполітичними можуть “працювати” на, так би мовити, комерційних засадах. Можу сказати, що люди скрізь є — і там також. Я зустрів у тюрмі багатьох нормальних, добрих і принципово чесних людей. Вони були там із багатьох причин, але не тому, що скоїли якісь злочини.

— Серед охоронців є люди?

— Ті, що працюють менше місяця, ще залишаються людьми. Далі їх називають по-різному. Гайка, коли про

щось треба попросити, звертаються “начальнику”. Перебування на цій посаді рік чи два по краплині вичавлює з людини людину. Я б пропонував, щоб посади наглядачів тощо були тимчасовими — тоді ті люди не будуть втраченими для суспільства. Якесь пільги їм давати... У них зарплата — 100 гривень. Коментарі зайві.

— Скільки Вас було у камері?

— У мене камера була на 10 осіб. Бувало, там жили 13 чоловік, бувало і 5. Що таке сучасна камера? Тюремний корпус було збудовано ще за часів царіці Катерини, недарма приміщення називають “каткою”. Таргани, сморід, що в'їдався у стіни сотнями років. Освітлення — тільки штучне. Якщо пробивається хоч промінчик денного, вважається, що це комфортна камера. Денне світло ми бачили тільки раз на добу під час прогулянок. І під час рідкісних побачень — там було вікно, заґратоване, звичайно, але не забите повністю залізом — “намордником”. Коли перебувавеш там, уважаче — це розрив із зовнішнім світом. Немає перепадів — краще голодувати, бо те, що там дають, їсти неможливо. Дають борщ, вилловлюєш картоплю, промиваєш її в 20-ти гарячих водах, потім у 60-ти холодних, потім знімаєш сантиметр верхнього шару і тушуєш приблизно годину. Після того можна було її вживати. Навички, які отримуєш там, незайві у житті взагалі. Або хліб — їсти можна тільки верхній шар, півсантиметра, решта використовується як замазка.

Система наших в'язниць принижує не просто права — людську гідність. Треба апriori відкидати те, що всі, хто у в'язниці — злочинці. Згідно з законодавством, перебування в слідчому ізоляторі не є покаранням, але умови там такі, що це саме покарання, це до того як призначать його термін за ґратами. Порівнюючи з тим, як утримують довічно ув'язнених і невинних людей, які тільки чекають вирішення своєї долі, — перші живуть у готелі.

І це не місяць-два, а три-п'ять років.

— Як депутат Ви намагалися щось змінити у цій системі?

— Звичайно, у мене є з десяток законопроектів у цьому напрямку, але я добре знаю, що нічого не зміниться, поки держава не змінить свого ставлення до закону. Він має не карати, а регулювати. Я багато виступаю з того приводу, що забороняючих законів має бути набагато менше від регулюючих. Це мають бути революційні зміни у правовому законодавстві.

Новий Кримінальний кодекс значно жорсткіший від того, який був у 1960-ті роки. Я доросла людина, мене не зламає в'язниця, але туди потрапляють діти. Повний абсурд — дитину можна або ув'язнити, або нічого їй не зробити, навіть штрафів якихось нема. У дитини повністю забирають одяг, видають все тюремне — від білизни до черевиків. Знайдуть цивільний одяг — карцер. Буквально за два тижні з цих дітей формується люди, які зроблять тільки кримінальну кар'єру, в них уже немає майбутнього. Я не вірю, що хтось із “малоліток” потім зможе стати студентом.

— В'язниця була найсерйознішим Вашим випробуванням?

— Випробування — це коли людина має вибирати. Наприклад, запропонували комусь із опозиційної фракції 100000 доларів за перехід, для нього це був тяжкий момент вибору. Мені не пропонували, але якби раптом, була б дуже проста відповідь. У мене було б усе просто, бо в мене — рівна дорога, найважча для подолання. Так, не завжди прямий шлях є найкоротшим до мети, але це для тих, хто любить кривити душею, для них тоді багато випробувань. У мене немає свого бізнесу, я не лобую чийсь інтереси, моя родина не задіяна у якихось керівних структурах. У мене є мама, дружина і незабаром буде дитина, і в мене є мета — покращити державу, в якій живу. Я хочу жити в добрій державі, в найкращій у світі. Я прихильник Платона — законотворці не мають бути власниками. Не йдеться про біду владу, бо така найдорожче коштує. Депутат Верховної Ради отримує трохи більше, ніж прапорщик СБУ.

— Не так вже й погано отримує.

— Депутатові платять 1200 гривень, прапорщиків — 700, а офіцер СБУ має 3500. А скільки платять міністрів? Порівняйте його офіційні заробітки з його приватною дачею. Влада має бути чистою. Якщо і є серед керівників людина з небездоганною біографією, то має бути інша — гарант, що та людина нічого поганого не зробить. Відходить та людина — це сигнал, що може бути щось не так.

Націю і державу формує меншість. Але інший спосіб — вимагати, щоб меншість змінилася. Зараз є опозиція — впливайте на неї, на Ющенка, щоб був рішучий. Якого ви захочете, таким він і буде. Хай він молодий політик, але він вже не банкір. Тут не йдеться про його вік, я — старий політик, мій досвід втричі перевищує його.

• Людмила ПУСТЕЛЬНИК

СКАНДАЛ

ХРЕСТОМ І ЛОМОМ — ПО ІСТОРІЇ

Ченці Московського патріархату вкотре демонстрували “християнську” поведінку за якісь день-два до Пасхальних свят — цього разу їхніми жертвами стали археологічні знахідки часів середньовіччя, які відшукали на території Успенського собору.

Методи “впливу” — традиційні. Вночі ченці вдерлися до корпусу № 68, що належить державному Києво-Печерському заповіднику, в корпусі розташовані робочі приміщення працівників, там же зберігаються безцінні археологічні знахідки. Наступного дня працівники заповідника на роботу потрапити не змогли: двері до корпусу — або заварені, або забиті зсередини, а з вікон на науковців похмуро зиркали підозрілі особи кримінального вигляду з ломами і сокирами в руках. Працівникам заповідника пояснили: “гості” — представники монастиря РПЦ, вони виконують наказ єпископа Павла. Згодом завідувачу науково-дослідного відділу історії Києво-Печерської лаври конфіденційно пояснили: приміщення захопили начебто на честь дня народження єпископа Павла, для цієї акції найняли світських “братів”, серед яких є колишні злочинці, самі ченці цієї публіки теж побоюються.

Потім прибула міліція, яка з'ясувала те, що й так було відомо — представники громадської організації, що називає себе “Києво-Печерська лавра” незаконно захопили корпус, звільняти його не збираються, де мають працювати науковці — невідомо. Їхні спроби заблокувати двері успіху не мали — православні “брати” погрозували фізичною розправою.

Доля археологічних знахідок така, що краще б їм ще полежати під землею. Науковці були в розпачі — уламки старовинного посуду, цеглини XI століття ченці сьак-так згорнули докупи.

— Для ченців усі ці речі, виходить, сміття, не більше, — зітхає реставратор Олександр Берьозкін, завідувач сектору Києво-Печерського заповідника. — Та це лише єдиний епізод. Про те, як по-варварськи ставляться монахи до пам'яток історії Лаври, можна розповідати, на жаль, довго і багато.

Так само О. Берьозкін не зміг повернути собі назад комп'ютер-ноутбук, його приблизна ціна — 1000 доларів.

Наступного дня до заповідника прибув народний депутат В. Литвин. Науковці мали нагоду поспілкуватися з високим гостем, який, щоправда, нічим їм не допоміг. Його помічник Г. Ригачов у присутності журналістів заявив, що ченці, мовляв, діяли цілком справедливо, бо це — своєрідна відповідь католикам, яким держава “передала надто багато храмів в Україні”. Закони України, схоже на те, неписані не лише ченцям.

Про те, як склалися стосунки науковців і ченців упродовж останніх років і чим закінчився недавній конфлікт — в одному з наступних чисел газети.

• Л. П.

БОРІТЬБА З НАСЛІДКАМИ — БЕЗРЕЗУЛЬТАТНА

Доводиться визнати: загальнолюдська трагедія, що сталася 11 вересня 2001 року, є характерним симптомом нинішнього етапу розвитку людства, який супроводжується злиднями, духовним спустошенням особистості, екологічними катастрофами, витонченою злочинністю, тероризмом і реальною загрозою виникнення термоядерного планетарного конфлікту. Знищено багато видів рослинного і тваринного світу материків та Світового Океану, порушений озоновий шар, активно забруднюється навколишній космічний простір. **Ми деградуємо, тобто реально переступили межу, за якою уже розпочався незворотний процес загибелі людини як біологічного виду!**

У процесі наукового дослідження причинно-наслідкового зв'язку цього незворотного процесу, встановлено, що проблема має глибоко комплексний характер. Розкриті закономірності первнів живої речовини дозволили встановити головний принцип її еволюції, тобто причину, що змусила безсмертні одноклітинні організми ступити на щаблі еволюції, організовувачись у багатоклітинні організми всіх рівнів, втрачаючи при цьому свободу і, отже, знаходячи смерть. На перший погляд, означена дія в еволюції живої речовини здається парадоксальною, але, як переконають наукові дослідження, напрямок цього еволюційного кроку був єдино правильним, тому що він спрямований до реалізації вищої і єдиної мети: через багатоклітинну організацію створити функцію Розуму.

Наукові дослідження закономірностей первнів живої речовини, її вищої організації як людини соціальної, уможливили визначення першопричини трагедії цивілізації. **Зроблено висновок, що всі вищезазначені загальнолюдські проблеми породжені однією загальною причиною — недосконалістю людини як біологічного виду в енергоречовинному обміні з навколишнім середовищем, що зумовлена винятково гетеротрофною (тваринною) формою харчування.** Серед цих проблем варто виділити основні:

— **соціально-політичні** (способи нагромадження й розподілу засобів існування, насамперед, їжі в суспільстві);

— **соціально-економічні** (способи видобутку засобів існування, насамперед, їжі в суспільстві);

— **медико-біологічні** (причина старіння організму, невиліковних хвороб і передчасної смерті);

— **біокосмічні** (неможливість виходу людини за межі Землі на тривалий термін, а також життєзабезпечення традиційною гетеротрофною їжею й утилізації біовідходів).

Важливо відзначити, що саме людина, недосконала в енергоречовинному обміні з навколишнім середовищем, є найбільш агресивною, найбільш хижою шлунковою істотою в Природі і, перебуваючи на Вер-

шині харчових ніш усього живого, практично вичерпала їх, чим і зумовила незворотний процес власної загибелі й загибелі всього живого.

Споконвічна боротьба людини з наслідками не розв'язує проблеми, а тільки посилює її з неоправною втратою вищих цінностей — людських життів і часу. Те саме — боротьба з тероризмом, джерела якого виходять, насамперед, із незгоди певних осіб, груп і прошарків суспільства чи цивілізації, з політикою владних структур, що реалізується через насильство. З іншого боку, об'єкт незгоди, тобто політика, є також формою насильства, за допомогою якого

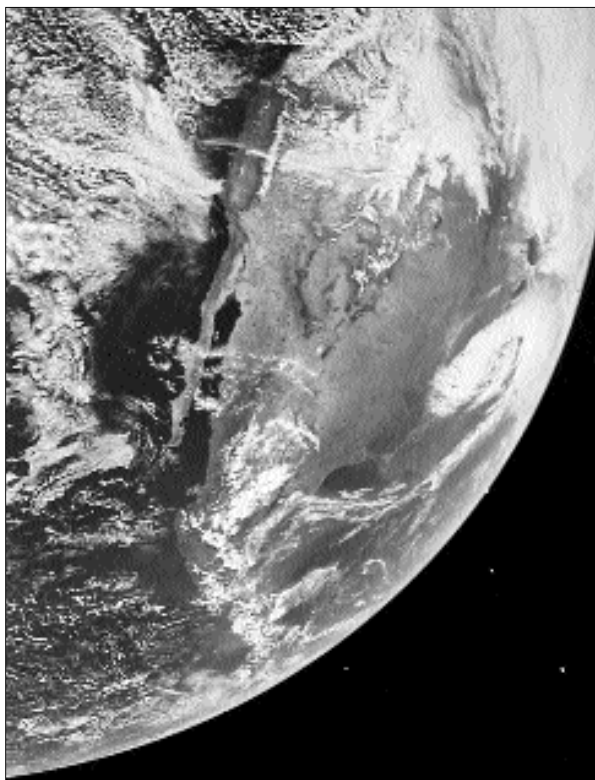
ційними етапами, тобто між двома рівнями досконалості: *попереднім* — людини примітивної, але хитрої, що займає вищий ярус тваринного світу завдяки сформованій функції Розуму, та *наступним* — Людини Розумної, Людини Космічної. Тобто ми подопали тільки 2% свого висхідного еволюційного шляху між двома суміжними еволюційними етапами. Характерною ознакою цього шляху є *спадкоємність* у енергоречовинному обміні, що підтверджується як антропологічною (фізіологією організму), так і функціональною (розмноженням, харчуванням) *спорідненістю* між людиною і твариною.

II. Дія двох природних супе-

У ЛЮДСТВА Є ШАНС ВИЖИТИ!

“Для вирішення соціального питання необхідно підійти до основ людської могутності — необхідно змінити форму харчування та джерела енергії, що використовує людина.

В. І. Вернадський, “Автотрофність

владні структури нагромаджують та розподіляють засоби існування. При цьому головним інструментом політики є економіка, що полягає в насильницьких способах видобутку засобів існування, насамперед їжі, при цьому гроші є їх еквівалентом і мірою. Таким чином, йде постійна боротьба двох сил за засоби існування за принципом: з одного боку, агресивне, хиже бажання відняти їх за будь-яку ціну, з іншого боку — сила, не здатна віддати. У цій боротьбі завжди перемагає сильніший. Тому ця дія, як і сам принцип, характеризує низький — тваринний — рівень виживання людини як біологічного виду.

ПРИЧИНИ? ОСЬ ВОНИ!

Протиприродне для людини застосування фізичної сили (насильства), як основного засобу в процесі життєзабезпечення на даному етапі її еволюції зумовлено такими причинами, як:

1. Дуже низький рівень розвитку сучасної людини як біологічного виду.

Недосконалість сучасної людини зумовлена, насамперед, її роздвоєністю між двома еволю-

речностей:

— *суперечність, спричинена дією антиентропійного принципу розвитку живої речовини.*

Відповідно до цього принципу жива речовина при життєзабезпеченні, що здійснюється винятково через процес постійного видобутку їжі, повинна мати мінімальні витрати своєї внутрішньої енергії. Внутрішня енергія живої речовини, її кожної біологічної системи має закономірно накопичуватися задля реалізації основної функції живого — розмноження. Ця суперечність спричиняє одну із наймерзенніших людських вад — лінощі, котрі є гальмом активного вдосконалення людини, що неминуче породжує ще й такі вади, як гордіня, гнів, нечесність, одним словом — зло;

— *суперечність між інстинктом розмноження (основної функції живого) і потребою в їжі та просторі, як фатальна й непримиренна суперечність між свободою і необхідністю.*

На цю закономірність вказував Томас Мальтус ще в 1798 році. Відповідно до об'єктивно існуючих законів кількість народонаселення збільшується в геометричній прогресії, а видобуток засобів існування, насамперед їжі, — в арифметичній. Усунення диспропорції здійснюється за до-

помогою законів Природи (голод, холод, хвороби, епідемії) і за рахунок соціальних дій (злидні, рабство, насильство, конфлікти, війни). **Фактично війна є закономірним процесом природного добору в межах єдиного, функціонально невірноваженого, а тому недосконалого, біологічного виду — Homo Gastro Faber (людини — майстра шлунку) — за ознаками тваринного світу: агресивності і хижості. При цьому завжди передусім знищуються розумні індивіди.** Весь трагізм людської історії — на шляхах видобутку їжі, адже вона при цьому спрямовує свою діяльність лише на удосконалювання знаряддя вбивства!

Концепції активної еволюції, є природним, еволюційним розв'язанням проблеми. Прикладною роботою наукової Концепції активної еволюції є розроблений на біохімічному і генетичному рівнях науковий проект “Автотрофне природно-генетичне харчування — шлях порятунку цивілізації”, відповідно до якого практично реалізується процес активної еволюції людини, тобто якісний еволюційний стрибок через якісну зміну її енергоречовинного обміну з навколишнім середовищем.

Важливо відзначити, що розроблений науковий проект “Автотрофне природно-генетичне харчування — шлях порятунку цивілізації” узгоджується з найбільш значимим відкриттям XX століття в галузі біології — відкриттям автотрофних тварин. Отож ланцюг еволюції живої речовини замкнувся. Природа сама подбала про збереження живих свідків — автотрофних тварин, як найбільш значимої ланки в єдиному ланцюзі еволюції живої речовини і, отже, дає нам підтвердження реальної можливості переходу людини як біологічного виду на автотрофне харчування — реальної можливості порятунку. Ясна річ, у парі з духовним розвитком: зміна енергоречовинного обміну людини як саморегулюючої і самовідновлюючої біосистеми закономірно і неминуче приведе її до еволюційного наслідку — функціонального вдосконалення й досягнення гармонії: внутрішньої (душі й тіла) і зовнішньої (з біосферою).

Людина зазнає також якісних змін на антропологічному рівні, а саме:

— значно збільшиться якість Розуму, сягнувши 100% його використання, що засвідчить перехід на активний — ноосферний етап розвитку;

— значно зменшиться кількісний показник фізіологічної можливості функції розмноження, що визначатиметься Розумом;

— значно збільшиться тривалість Життя.

Автотрофне природно-генетичне харчування, що ґрунтується на забезпеченні харчової ніші організмами, котрі створюють необхідні для свого життя органічні речовини з неорганічних у процесі фотосинтезу, стане єдиним і надійним способом лікування хвороб століття, — завдяки усуненню причин їхнього утворення і розвитку. Людина стане досконалою космічною істотою, частково планетарною соціально-природною системою, з єдиною мовою — мовою того народу, що відкриє людству шлях спасіння і безсмертя, тобто шлях активної еволюції. **Іншого шляху порятунку людства та біосфери планети Земля — нашої спільної оселі в живому просторі Космосу — я не бачу!**

•

Віктор ЛУЦЮК,
академік Російської академії Природничих наук, автор наукового проекту “Автотрофне природно-генетичне харчування — шлях

ЩОБ ВИЖИТИ, МУСИМО СТАТИ ДОСКОНАЛИМИ

Перемога Розуму Людини над смертю, тобто над своєю основною недосконалістю, передбачена ще М. Ф. Федоровим, розвинута до наукової і соціальної думки К. Е. Ціолковським, В. Ф. Купрєвичем і В. К. Винниченком, науково обґрунтована як закономірна еволюційна неминучість академіком В. І. Вернадським і розроблена нині на рівні

ЄВГЕН СВЕРСТЮК У РОЛІ “КОНТРАБАНДИ”

— *Олександр Михайловичу, як, врешті, трапилось, що інженер-системотехнік перекаваліфіковується у політика, а потім — у магістра державного управління?*

— 1988-го в газеті “Літературна Україна” вийшла малесенька замітка-звернення прихильників товариства шанувальників рідної мови, які закликали творити на місця осередки організації. На підприємстві “Електронмаш”, де тоді працював, я зібрав своїх однодумців і в тому ж році ми створили таке товариство. У лютому 1989 року в Будинку кіно вже відбулась установча конференція всеукраїнської організації, котра отримала назву “Товариство української мови імені Тараса Шевченка”... З’явився проект програми Народного руху України за перебудову. У той час ми почали підготовку до святкування 175-ї річниці з дня народження Тараса Шевченка, розробили програму концерту на підприємстві, самі шукали і вчили напам’ять заборонені владою твори Тараса Шевченка... До останнього моменту я приховував од парткомі, що із вступним словом виступить щойно випущений із ув’язнення Євген Сверстюк. Підозрюючи, що політв’язня все ж не пропустять на територію заводу (а на прохідні справді чергували представники Комітету держбезпеки, щоб затримати його), я завіз пана Євгена в автобусі серед дітей одного дитячого самодіяльного колективу. А відразу після концерту ми зібралися й прийняли рішення створити осередок Народного Руху України. Мене обрали головою осередку.

У червні 1989 року ми вже брали участь в установчому з’їзді столичного Народного Руху, а 8—10 вересня відбувся установчий з’їзд на республіканському рівні в палаці культури КПІ, по закінченні якого Брест-Литовським проспектом (безглуздо перейменованим у 1985 році на проспект Перемоги) йшла наша велика колона до пам’ятника Шевченку під пильною “охороною” великої кількості міліції.

Якось мене викликали повісткою до військомату, і, зайшовши до кабінету військового комісара, я побачив поряд із полковником людину в цивільному. Той наказав полковнику вийти, і на мою вимогу показав посвідчення: майор КДБ. Попри шалений тиск, я відмовився припинити громадську діяльність, і мене почали готувати до відправки в Чорнобиль на ліквідацію наслідків аварії ЧАЕС (нагадаю, це був 1989 рік). Але дав Бог, що в обласній медичній комісії була хірург, котра вже перед тим вийшла на пенсію і не боялася бути звільненою чи інакше покараною. Варикозне розширення вен тоді мене врятувало.

У жовтні того ж року я привіз до Спілки письменників України понад 1200 підписів за прийняття закону про мову і вручив їх Дмитру Павличку. “Як там Львів?” — спитав він, сплутавши наш “Електронмаш” зі львів-

ДОСЬЄ РЕДАКЦІЇ

Олександр Кулик — начальник Управління у справах сім’ї та молоді Київської міськдержадміністрації. Олександр Михайлович, окрім того — своєрідний, але рідкісний типаж українця-патріота, християнина, який працює в системі влади, активний у громадсько-політичних рухах... Родинна земля — Чернігівщина, з 15 років, тобто з 1973-го — самостійне життя у Києві. Освіта — вища: КПІ (1981—87 рр., спеціальність — інженер-системотехнік) та Інститут державного управління і самоврядування при Кабінеті Міністрів України (1993—94 рр., — магістр державного управління). Член Народного Руху з моменту створення (з 1989 р.), депутат Київської ради чотирьох скликань (з 1990-го), у грудні 2002 року стає головою Київського крайового об’єднання ВУТ “Просвіта” імені Тараса Шевченка.

ським “Електроном”. Ми — київське підприємство, відповів я, і тоді, по миті здивування, пан Дмитро почав плакати і радісно обіймати мене. Ця хвилина запам’яталася мені назавжди. У грудні ж мене колектив цеху висунув кандидатом у депутати міської ради, на противагу нашому голові парткомі, і в 1990 році я став депутатом столичної міськради першого демократичного скликання. Там нами було створено комісію з національних та мовних питань, я був обраний заступником голови цієї комісії. Почали системно переводити київські школи на українську мову навчання, адже рідною мовою тоді навчалося лише 14 % столичних учнів. Завдяки нашій роботі вже в 1991 році українською навчалося 30 % учнів... Зрештою, в 1994 році я закінчив Інститут державного управління і самоврядування при Кабінеті Міністрів (сьогоднішня Академія держуправління при Президентові України), отримав фах магістра державного управління, пройшов практику державного службовця в урядових установах Канади. Це відкидає будь-які закиди, що нібито я — інженер — працюю не за фахом.

МАСЯНЯ СТАЄ ХОРОШОЮ

— **Ви вже понад 6 років очолюєте Управління у справах сім’ї та молоді Київської міськдержадміністрації. Чи відбулися істотні зміни у молодіжній політиці міської влади?**

— Якщо на початку створення ми лише організовували заходи на День молоді та День студента, відповідали на звернення громадян і певною мірою проводили соціальну роботу, то зараз у складі управління є два повноцінні відділи — відділ молодіжної політики та відділ сімейної і гендерної політики, як ок-

ремі юридичні особи функціонують Київський молодіжний центр праці, (а в його складі молодіжна біржа праці), Центр соціального розвитку підлітків та молоді “Зміна”. У “Зміні”, до речі, оздоровлюються та виховуються не тільки столичні діти — позаминуло року прийжджали учні Української гімназії Ялти... Цього року почав працювати Центр сім’ї “Родинний дім”. Підтримуємо низку газет, маємо власну програму соціального спрямування “Молодіжна телевізійна служба”, яка виходить на трьох каналах телебачення. Спрацьовує наша соціальна реклама, що пропагує здоровий спосіб життя і висить у кожному вагоні метрополітену (використаний популярний серед молоді мультфільм про Масяню)... Якщо дітей ми оздоровлюємо у різних областях України із самого початку, то з кожним роком усе більше оздоровлюємо студентів стаціонару столичних вузів, із 2001 року — залучаємо студентські сім’ї з дітьми, реалізуємо низку програм зі студентською профспілковою асоціацією. Також підтримуємо програму молодіжного житлового будівництва, сприяємо працевлаштуванню молоді, розвитку молодіжного підприємництва. Загалом реалізуємо затверджену в 2001 році Київською програму “Молодь міста Києва на 2001 — 2005 роки”. Підтримуємо також проекти молодіжних та дитячих громадських організацій міста.

— **Чому не реалізується програма національно-патріотичного виховання молоді?**

— Немає бюджетних асигнувань. Але позитивним є вже те, що прийнято програму “Українська мова в українській столиці”, хоча вона поки що і не виконується в повному обсязі. Уже є підстави вимагати від чиновників реалізації цієї програми, і комісії Київської

з гуманітарних питань, з питань самоврядування та інформаційної політики (в яку входжу і я) будуть відігравати основну роль у втіленні як мовної програми, так і програми національно-патріотичного виховання молоді.

РОЗМОВА НЕ “ПО-ЧЕЛОВЕЧЕСКИ” — 21 ДЕНЬ ГАУПТВАХТИ

— **Чи підтримує управління столичних призовників та військовослужбовців? Як оцінюєте нашу сучасну армію?**

— Дисципліна і матеріально-технічне забезпечення сучасної армії, звичайно, значно поступають тій, де служив я. Але виховні методи, які застосовувались тоді, мали на меті зомбування людей, творення рабів тоталітарної машини — “радянського народу”.

Як показ — мій досвід

молодіжної політики входить до складу міської призовної комісії, є програма шефської підтримки призовників столиці.

Ще військовим частинам допомагаємо парафією каплиці Введення в храм Пресвятої Богородиці (Українська православна Церква Київського патріархату), яку за мого особистого сприяння збудовано у Святошинському районі та освячено особисто Святійшим патріархом Київським і всієї Руси-України Філаретом. Велика кількість парафіан (вказує на потребу будувати церкву) — особливо на такі свята як Великдень, Покрова, Трійця, Різдво Христове, Водохреща — приносять пожертви, пироги, на Великдень — паски, писанки, крашанки... І з отцем Сергієм ми возили пожертвані святкові наїдки у дитячі будинки Києва та у військові частини. Між іншим були

частини. Між іншим були

зогінним газом... Після Києва пішла ланцюгова реакція на підняття прапора у всій Центральній-Східній Україні: Харків, Суми тощо.

УСЕ ПОЧИНАЄ СМЕРДІТИ З ГОЛОВИ

— **Масова національно-патріотична хвиля спала, і столична молодь, здається, виростає російськомовною і далекою від усього національного...**

— На це, передусім, спрацьовують ЗМІ — столичні видання, FM-станції, телевізійні проекти. Відповідає повинна Національна рада з питань телебачення та радіомовлення, яка не контролює російськомовний продукт. Далі — наше кіно- та відеопродюсування. Стрічки в кінотеатрах та відеофільми практично всі запускаються російською мовою. А книжковий ринок? Чи

А книжковий ринок? Чи

21 ДЕНЬ ГАУПТВАХТИ СФОРМУВАВ ПАТРІОТА

Ця розмова — невелика історія “немалої” людини

шоковані бібліотеками для військовослужбовців — скрізь радянщина...

До речі, рішення “Про військовий призов киян”, мною ініційоване Київською в 1990 році, вперше передбачало принцип добровільності проходження служби киян за межами України.

— **У тому ж році Ви ініціювали рішення міськради “Про використання української національної символіки на території міста Києва”...**

— Проект рішення, між іншим, забороняли друкувати у Київській, і ми зробили це без дозволу керівництва на Музейному провулку, там, де міститься сьогодня “Просвіта”, а тоді розташований Народний Рух України. Уже коли ми 24 липня мали приймати рішення остаточно, у президії виступив перший секретар міськомі партії товариш Корнієнко, заявивши, що ми маємо припинити засідання президії і їхати усім складом у тролейбусне депо, бо там розпочався загальний страйк працівників. Народний депутат Сергій Головатий (мав дорадчий голос у президії), на щастя, наполіг на продовженні роботи, а сам із групою інших поїхав у депо. За кілька годин вони повернулися з головою страйкового комітету, який повідомив про те, що їх на страйк спровокували, не випустивши на лінію. Тут же він додав: якщо ви не приймете рішення про символіку, ми оголошимо справжній страйк.

Зривався кворум, комуністи виходили із зали — по суті, втікали... Але децьо 18-ї години після довгоочікуваного рішення заступник голови міськради Олександр Мусіюк урочисто піднімав національний прапор перед сотнями тисяч громадян, тимчасом, як у дворі міськвиконкому були зосереджені тисячі працівників міліції у шоломах, бронежилетах, із кийками і сльо-

культурно-мистецькі акції для молоді в річницю подвигу героїв Крут, організовуємо традиційний похід студентської молоді “Стежками УПА”...

З іншого боку, молодь треба повертати в лоно Української православної Церкви, виховуючи чесних, шляхетних і патріотичних людей. Можливо, вдасться Київській ухвалити рішення про введення в навчально-освітню програму киян відповідного курсу християнських основ. Але пріоритетний голос — за Міністерством освіти та науки.

— **Ваші хобі досить активні: гірські лижі, волейбол, плавання... Де завжди відпочиваєте?**

— Найбільше я люблю відпочивати влітку в Криму — плаваю в Чорному морі, а взимку — на лижах у Карпатах. Неперевершене задоволення отримуєш, коли летиш по стрімкій горі зі швидкістю десть шістьдесят кілометрів на годину. Зазвичай зупиняюся на турбізі “Трембіта”, що в селі Кобилецька Поляна Рахівського району Закарпатської області. Туди ж ми вже кілька років поспіль відправляємо дітей та студентів на оздоровлення, і зараз, до речі, на березневі канікули 103 дитини мого виборчого округу відпочивали там протягом 10 днів.

На завершення скажу: моя робота мені подобається! Стосовно виконання депутатських повноважень, то це, звичайно, додаткове навантаження, яке потребує багато часу й багато зусиль, але я не можу від цього відмовитися, бо за всіма цими проблемами стоять конкретні люди — мої виборці, які мені довіряють, я не можу їх зрадити і покинути напризволяще — не маю на це права. Я і надалі робитиму все, щоб наші люди жили краще, а Київ справді став столицею цивілізованої європейської держави з високим рівнем економіки, культури і духовності

•

Підготував

“Я народилася у 1921 р. На час голодомору ми залишилися сиротами. Тоді жила в селі Степок (суч. Тарашанського р-ну Київської обл.).

Нас у мамі, Марії Іванівни, було п'ятеро дітей. Звали моїх сестер Віра, Федора, Оксана та Жена. Материна сім'я (Колісниченків) була дуже заможною. Її батька Івана вважали куркулем. Він мав близько 500 бджільниць. Що ж це за куркуль, що ночами не спить та лише працює — довбає вулики? Він продавав мед, щоб забезпечити матеріально своїх 11 дітей. Чому його називали куркулем? Що був розумним, хату побудував під залізним дахом? Трудова людина була...

Колгосп наш називався “Перемога”. Дуже цікавий факт — найперші агітатори за колгосп майже всі потім стали членами секти суботників. Під час голоду головою колгоспу був місцевий житель Ткаченко. Не комуніст — комуністів тоді в селі просто не було. Перший з'явився лише у 1938 р. Ткаченко не любив своїх односельчан, був дуже злим і лютим. Пізніше його за це й зняли. Десь із 1935 р. керівником колгоспу став Онищенко — людина з сусіднього села Ківшовата. Його дуже цінували, бо він був добрим і порядним головою.

Десь через рік по смерті батька (він помер у 1930 році), у селі з'явилися люди, що називали себе комсомольцями. Великі бандити були! Оце десь з 31-го року почали вони ходити в Степку по хатах. Така собі бригада, 5-6 душ, іде. Не встигаєш двері зачинити — то вже в хаті. Забирали все.

Дід мій, батько мого батька Андрія, Зінко, був дуже бідним. Дід Іван не дожив до часів розкуркулення, коли його дружину вигнали з хати. Першу дідову хату спалили більшовики у 1918 чи 1919 р. Тоді дід збудував ще й другу хату. То оце цю другу хату розвалили, а що було цінне, то забрали. З клуні забрали коней, волів, де що було. Отож з цієї пори комсомольці стали часто бувати в нашій хаті. Усе забирали, бо казали мамі, що вона куркульська дочка. Навіть віск забирали.

У 1931 р. мама вгодували, ледь зводячи кінці з кінцями, маленьке поросятко. Сала з нього — шкірочка ледь з пальчик завтовшки. І чи ж вони його не забрали?! Клумачок був жита чи пшениці — теж забрали. З тих комсомольців, що ходили, одного було прізвище Кабанець. Ще якісь з них були Таран і Безпалько. У тих, кого вони вважали куркулями чи якимись їхніми родичами, то забирали все, що є — рушники, сорочки, рядна. Вони зробили в селі цегляний магазин, провели світло і повикладали те людське, що забрали. Я ще ходила дивитися. Продавали награване. Не пам'ятаю, чи купляв хто. А жінки кричали, плакали, що це у них останнє забрали. Просто банда була! Шниряли, ходили, копали та штрикали штирями землю, — чи часом не ховає хто хліба.

Як побачимо, що бригада йде, то ми маю на піч, а самі тихенько сядемо й сидимо. Тоді вони нічого не чіпали. А то якось не доглядили, що вони прийшли. Знайшли вони, знайшли те сало! Стали його у матері з рук виривати. Мати кричали, кричали й ми, але вони усе одно його забрали. Маму побили й штовхнули в хату. Стало тихо. Пішли ті комсомольці, а двері з сіней підперли кілком. Мама тоді, отямившись, зняла потроху двері із завісів. А ті “букіри” поставили каганця поруч із сіном. Якби вітер подув, то геть усі живцем би в хаті згоріли. Це страшне. Бандити вони були!

Не пам'ятаю, яким був урожай 1932-го року. Є у мене лише спомин про те, що копали ми з мамою восени буряки, то багато зібрали. Буряків у колгоспі було чималенько.

Невдовзі почався й голод. Ті бригади усе ще восени забрали. Ото вже ми стали й пухнути. Мама молила Бога за нас. Бувало взимку, ганчірками вклавши ноги, ходили вночі до скирт. А там тоді ж ловили людей! Забороняли, щоб ні солами не брали, ні полови, ні скрубти скирти не можна було. Оце хуртовина, а я з мамою йдемо, ту соломку перемолочену ми ключкою скубли. Як упадуть зернятка, то мама, було, згребуть долонями та в торбочку. Таку “затірку” варили

Казали мама: “Діточки, підійть на поле, за цвинтар, там полова гречана лежить. Наберіть у торбинки полови”. Вона з неї ліпила млинці. Оце ми з Вірою й ходили вдвох.

Йшли ми туди через цвинтар. Йдемо, а там яма здорова така викопана. Людей (мерців) привозили. Заглянули ми туди. Оце привезуть, перекинуть воза. Хто як упав — так і лежали. Жак!

Взимку ж ні полови, нічого вже не було. То мама ходили дроти кору з липи. В печі сушили, рубали сокирою. Вона ліпила теж якісь сякі-такі млинці і ми їли. Геть тоді майже вмирати.

І кури і коні тоді дошли в колгоспі, то люди

СПОГАДИ ДЛЯ ВНУКІВ

«НЕ ЛЮДИ, А ЖИВІ МЕРЦІ»...

ходили брали (дохлятину). Мама казали — буду вмирати, а дітей не годуватиму тим дохлим. А вже як весна почалася, то ми вже бур'яни рвали. Лободу, кропиву. Саме під весну мама опухли, ми всі теж спухли, ледь ходили. Мама тоді й кажу: “Діточки, піду я на поле, там де горох був”. Уже геть безсилі пішли. Але пішли, щоб врятувати дітей від смерті. Вони оділи свитинку, взяли ключку. А ті скирти горохові вже геть розтягли, лишень купки були. Що скубну, — каже, — впаде горошина, а я в рот. Голодна. І плачу, молю Бога про діточок. Знайшли вони якусь купку таку більшу, горохову. Скубли, скубли, аж що таке — ключка не лізе. Мама тоді розгребли, а там торбина лудова гороху! Хтось, мабуть, заховав. Мама казали, що вони зразу стали на коліна та помолились Богові, що Він врятував її діточок. Потрошечку вони стали його варити, щоб не з'їсти багато зразу на голодний шлунок. Це було, немов манна небесна. Отак тим горохом до весни й дожили, а тоді вже бур'ян як з'явився, то легше стало. Колосочки молоді жита, пшениці. Ходили ночами на поля та тихенько зривали. Тоді також їздили об'їждчики, не пускали на поля. Рятувались люди, як могли. За один колосочок людину під суд віддавали.

Комсомольці під час голоду вже не ходили. Самі знали, що вже просто немає чого брати. Хіба що мертві тіла. А на весну люди вже мерли, немов мухи. Десь у березні зробили “колгоспну їдальню”. Варили там із насіння буряків. Мололи те насіння й варили. Ходили люди, хто з горнятком, хто з

черепком. Стояли в черзі за цією “чорною юшкою життя”. Багато хто до їдальні просто не доходив — люди вмирили дорогою до неї. Не люди були тоді, а живі мерці. Шкіра висохла, кістки вилазили назовні.

Були в нас сусіди — Чайки. Чоловік, дружина, троє дітей. Бідний був чоловік, жінка також працювати не любила. Неподалік від його оселі була хата, уся сім'я там вимерла — їх вивозили на цвинтар і поховали. Донька ж померла останньою і лишилася в хаті. Цей же Павло якось про те дізнався — пішов, одрізав ногу і давай варить. Їли разом із дружиною. Тут прийшла до них баба Степанида — далека родичка покійної. Привела вона комісію з сілради. Були ті люди з гвинтівками. Підштовхуючи, повели вони Павла та Олену до Тараші — райцентру. А він так кричав! Погналі їх, так і невідомо, де вони скінчили життя.

У мамі був золотий хрест, сережки мені дід Іван подарував. У мамі хустки, спідниці, свитини — усе було. І ми з мамою ходили навесні в Богуслав. Виміняємо там трошки їжі. Оце ще нас врятувало. Весною шукали на полях морожену картоплю, яка залишилася з осені.

Як мама виходила заміж, то їй у посаг дали дуже дорогі в золотій оправі ікони. Мати Божа і Христос Спаситель. Вкрала їх сусідка, щоб прогудувати сім'ю. Вони й досі зберігаються у нащадків одного з сільських “лихварів”. Була ще й швацька машинка “Зінгер”. Мама обшивали нас, шили й людям. Поміняли взимку ту машинку на миску капусти, буряків кормових кілограмів з 10, трошки жита.

Мало село семирічну нову школу. Там я і семирічну освіту отримала. Хотілося вчитися далі, але часи були складні і довелося йти заробляти на шматок хліба. До голодомору в селі було десь 380 дворів, а після голоду стояло ледь 200, де жили люди. Була у селі сім'я Калеників, то вся вона, окрім молодшого сина Павла, вимерла під час голоду. Павло ж, уже через кілька років після голоду, поставив на братській могилі хреста. Три таких величезних могили тепер на цвинтарі.

У 1938 році я поїхала до Москви, де й прожила основну частину свого життя. Лише у 1992 р. я повернулася в Україну. Живу тепер у Києві на Оболоні. Служила нянькою, домогосподаркою, касиром... Хочеться ще пожити, бо не було у нас життя. Зараз у порівнянні з тими часами — земний рай. Тоді з 10 років дітей брали до колгоспу на роботу. Ходили за жаткою, пололи буряки. Часто пасли людям худобу за обід. Не дивіть, Боже, щоб подібне лихо повторилося! Це одне з таких голодів Україна не витримає!”

**ЛІКІНА (Майстренко)
Анастасія Андріївна, 1921 р. н.**

(записала у листопаді 1997 р. зі слів рідної сестри своєї бабусі студентка І курсу гуманітарного факультету НаУКМА)

ХОЛОД ЗА КОМІРОМ

Такі й подібні страхіття посунули з пам'яті як холодні, темні хмари пізньої осені, та я вилволю лиховісний епізод, що передував цьому. Напередодні горезвісної колективізації, ранньої весни 1929 року батько склав наші пожитки, посадив усю сім'ю на воза та й перевіз усе це з села до Шарівського лісництва (Харківщина). Це лісництво утворилося з лісових маєтностей колишнього землевласника Кеніга і тепер батько отримав там роботу.

Контрора лісництва містилася в красивому будинку з мезоніном. На межі лісу і замково-паркового комплексу Кеніга. У тому будинку, поруч із конторою, поселилася тимчасово наша сім'я. Це був великої щедрості дарунок долі. Декілька років, прожитих там, поруч із замком, де був тоді санаторій, врятували сім'ю від майже неминучої смерті в селі.

Перед 1-им вересня 1932 р. мати примусила помити розстрікані за літо ноги, одягти новенькі штани, сорочину і відвела до Шарівської школи, що була від нашої лісової оселі десь за три кілометри. Там я опанував абетку і читання. Я так приохотився до читання, що не проминав нагоди озвучити все, що потрапляло друкованого на очі.

За вікном віхола, снігу намело високі кучугури, до школи я не пішов. У хаті не розгуляєшся, бо мати нас, малечу, приструнює, і я тихцем пробираюся до контори, де за столом над паперами і рахівницею сидить дід Панас. Він

мені радіє, веде розважливу розмову і слухає вправи в читанні. Та ось мою увагу привернув предмет друкованого слова, що висів на стіні. Дід Панас звернув увагу на мою цікавість і подав його мені для читання. Це був настінний календар за 1930 рік, де до кінця року залишалось декілька листочків. Кожен календарний листок розпочинався друкованим гаслом: “Пролетарі всіх країн, єдність!” Та натомість я вголос прочитав зовсім інший, писаний від руки текст: “У тридцять першому народ буде їсти лободу, а в тридцять другому — падати на ходу”.

Від почутого дід Панас різко підхопився і став перечитувати почуте від мене. Він був такий стривожений і збуджений, що я розгубився, по-дитячому ще не усвідомлюючи сутність прочитаного страшного повідомлення.

А тим часом моє відкриття стало, — постійною і надовго — темою розмов серед дорослих, а розмови підтвердилися подіями на селі. Лиховісне календарне повідомлення закарбувалося у мій пам'яті на все життя і стало відліковою мітою в формуванні моєї свідомості та проросло тернистим шляхом подальшої моєї долі. У цей же час у житті нашої сім'ї відбулися різні зміни. “Чорний ворон” забрав керівництво лісництва як “ворогів народу”. Нове ж керівництво звільнило батька як посібника тих “ворогів”.

Під осінь 1933 р. ми поверну-

лися в свою хату, в своє село Мурафу. Я пішов до школи. Село було велике і багате на дівчоту. Паралельних молодших класів було по 4, а то й більше. Того року школа була укомплектована молодими вчителями, випускниками дворічних учительських інститутів. Прислали з Харкова і нового директора Надточія. У результаті страшного голоду учнівські ряди дуже поріділи. Наша вчителька-комсомолка повідала нам, що класи будуть об'єднувати, з 2-х, 3-х утворять один. Уникнути розмов про голод було неможливо і дівчина-вчителька спрощено, примітивно, як прийнято було тоді офіційно, пояснювала це явище діями якихось “ворогів народу” та місцевих “шкідників-підкуркульників”. На дітей це подіяло, як сіль на рану. Почувся гомін, репліки, не обійшлося і без сліз. Як новачок у класі, я попросив слова і вихопився зі своїми “відомостями” з календаря. Вчителька розгубилася і полишила клас. Діти принишкли в очікуванні чогось особливого. Нарешті, в коридорі почулися кроки і до класу зайшла вчителька, та не одна, а з самим директором. Вона вказала на мене як винуватця зриву уроку. Директор поставив мене перед класом, довго сварив за шкідництво і під кінець обізвав підкуркульником. Так ми “заприязнилися” з директором і незабаром він “підвищив” оцінку моїх вчинків, публічно назвавши мене петлюрівцем.

Між іншим, я вчився успішно і по закінченні 7-го класу був серед тих, кому вручали цінні дарунки. Знаючи мої вподобання, класний керівник підготувала для мене чудову книжку “Міфи стародавньої

Греції”. Та коли настала моя черга отримати дарунок, директор віддав велику і багату на дівчоту. Паралельних молодших класів було по 4, а то й більше. Того року школа була укомплектована молодими вчителями, випускниками дворічних учительських інститутів. Прислали з Харкова і нового директора Надточія. У результаті страшного голоду учнівські ряди дуже поріділи. Наша вчителька-комсомолка повідала нам, що класи будуть об'єднувати, з 2-х, 3-х утворять один. Уникнути розмов про голод було неможливо і дівчина-вчителька спрощено, примітивно, як прийнято було тоді офіційно, пояснювала це явище діями якихось “ворогів народу” та місцевих “шкідників-підкуркульників”. На дітей це подіяло, як сіль на рану. Почувся гомін, репліки, не обійшлося і без сліз. Як новачок у класі, я попросив слова і вихопився зі своїми “відомостями” з календаря. Вчителька розгубилася і полишила клас. Діти принишкли в очікуванні чогось особливого. Нарешті, в коридорі почулися кроки і до класу зайшла вчителька, та не одна, а з самим директором. Вона вказала на мене як винуватця зриву уроку. Директор поставив мене перед класом, довго сварив за шкідництво і під кінець обізвав підкуркульником. Так ми “заприязнилися” з директором і незабаром він “підвищив” оцінку моїх вчинків, публічно назвавши мене петлюрівцем.

Між іншим, я вчився успішно і по закінченні 7-го класу був серед тих, кому вручали цінні дарунки. Знаючи мої вподобання, класний керівник підготувала для мене чудову книжку “Міфи стародавньої Греції”. Та коли настала моя черга отримати дарунок, директор віддав велику і багату на дівчоту. Паралельних молодших класів було по 4, а то й більше. Того року школа була укомплектована молодими вчителями, випускниками дворічних учительських інститутів. Прислали з Харкова і нового директора Надточія. У результаті страшного голоду учнівські ряди дуже поріділи. Наша вчителька-комсомолка повідала нам, що класи будуть об'єднувати, з 2-х, 3-х утворять один. Уникнути розмов про голод було неможливо і дівчина-вчителька спрощено, примітивно, як прийнято було тоді офіційно, пояснювала це явище діями якихось “ворогів народу” та місцевих “шкідників-підкуркульників”. На дітей це подіяло, як сіль на рану. Почувся гомін, репліки, не обійшлося і без сліз. Як новачок у класі, я попросив слова і вихопився зі своїми “відомостями” з календаря. Вчителька розгубилася і полишила клас. Діти принишкли в очікуванні чогось особливого. Нарешті, в коридорі почулися кроки і до класу зайшла вчителька, та не одна, а з самим директором. Вона вказала на мене як винуватця зриву уроку. Директор поставив мене перед класом, довго сварив за шкідництво і під кінець обізвав підкуркульником. Так ми “заприязнилися” з директором і незабаром він “підвищив” оцінку моїх вчинків, публічно назвавши мене петлюрівцем.

На цьому я закінчую свою розповідь про лиховісне календарне повідомлення напередодні жахливих, трагічних подій.

Маю надію ще встигнути відновити в пам'яті бодай деякі сутні, страхітливі сторінки нашої минувшини.

● **Василь КОТЕЛЕВСЬКИЙ**, ветеран війни, праці та ГУЛАГу, м. Мелітополь Запорізької обл.

Я належу до покоління, на долю якого випало пережити чимало лиха. І, передусім, страхітливий голодомор 1932–33 років. Навіть за однією віковою ознакою моє покоління полишає адресу суєтного земного життя. І коли пригадуєш, що ти пережив і свідком чого ти був у дитинстві, то усвідомлюєш, як воно далеко і глибоко, як водича в степовому колодязі. Довго-довго опускаєш відро в темну глибину, аж поки воно не плюхнеться у воду. А поки те відро пірнає та виповнюється, припадаєш до цямрини і прислухаєшся та придивляєшся до видіння пам'яті. Холод пробігає за коміром і студить все тіло. Чуєш жахливий стогін волаючих від мук голодної смерті і бачиш під тином Ванька Секлетиного, що вчора ще збирав і в калачики, а сьогодні над його бездиханним тілом роються великі зелені мухи.

Відомий чернігівський публіцист, член Національної спілки письменників України Володимир Шварчук, працюючи над архівними документами обласного КДБ і партійного архіву, написав уже дві документальні книжки, що вражають читача оголеною болючою правдою, правдою нашої недалекої історії.

І ось на полицях книгарень невеликим накладом з'явилася нова його книжка "На казарменому становищі", що одразу ж стала раритетом. Вона знайомить широкий загал читачів із документами "Таємної папки" Чернігівського обласного комітету більшовицької партії довоєнної пори.

Папка, про яку йде мова в оповіді В. Шварчука, — німий свідок ганебної — тотальної, методичної, винищувальної війни держави проти свого народу... Війни, що ховалися за блюзнірськими гаслами про щасливе колгоспне життя і перемогу соціалізму в країні.

Мій товариш, прочитавши ці документальні свідчення з прізвищами катів і жертв, адресами подій і фактів, з датами, сказав:

— Я вважаю, що колективізація, голодомор, репресії 37-го року та підготовка до війни, зрештою, сама війна завдали нашій нації більше горя, ніж попередні століття царського поневолення. "Совіти" безжалісно витоптали наш цвіт і коріння.

... Перегорнімо й ми сторінки документальної книги.

У чіткому хронологічному порядку (документи — з 1934 року і аж до 15 липня 1941 року) перед нами проходять лики десятків тисяч гнаних і голодних поліс'ян та вгодованих "синів збільшовиченої ери".

Автор пише: "... У 1939 році всі архіви підпорядкували НКВД. Всі мусили задовольнятися дозволеною, цілеспрямованою препаративною інформацією, дозволеною партією. Цілковито відчужені архіви для простої радянської людини стали непереборним "табу"... Дехто й досі боїться поцікавитися навіть долею своїх найближчих родичів, небезпідставно вважаючи, що будь-яка наполегливість у цьому плані може бути розцінена, як нахабне бунтівне втручання не в свої справи. Нас так привчили, а ми звикли".

Після морового 1933-го року прийшов 1934 рік — рік масової чистки Чернігівської облпарторганізації. Лише 5 місяців побув на Чернігівщині Ісак Аншелевич Ройзенман — представник ЦК КП(б)У і голова обласної комісії по чистці, "несамовитий мрійник і борець за світле майбутнє", а вже повсюдно проводилися збори людей, щоб обговорити, чого вартий кожен комуніст. І невдовзі вже витурили сотнями "троцькістів, націоналістів, бундівців, есерів, шпигунів, пристосуванців, аферистів". Створено районні комісії з чистки. На потреби комісії мобілізували гроші підприємств і організацій. Але один із вождів партії Каганович усе ж вимагав більшого: "Об-

КОЛИ ЛАКЕЇ ЙДУТЬ УГОРУ Й МОВЧАТЬ РАБИ...

ласть паршива, відсоток буржуазно-націоналістичної засміченості тут вище будь-якої норми, колективізація досягла всього 75 %".

Тих, хто чистки не пройшов, звільняли з роботи, усували з посади, позбавляли житла, всіляко утискували. Люди обурювалися цією брутальною акцією, віддавали партійні квитки.

Деякі місцеві керівники, голови колгоспів зрозуміли чистку як особисту вседозволеність, били людей, знущалися, грабували. Районна влада гуляла, пилячила в той час, як у колгоспах гинула худоба в голоді й холоді.

Беззаконня, побиття людей, пияцтво, розгул, з боку керівництва (бенкет під час чуми!) досягли краю. Один із директорів крохмально-паточного заводу (вказано прізвище) "мав настільки необмежену владу, що гвалтував першу-ліпшу приємну для його ока робітницю, — само собою, безкарно". Перелік фактів, прізвищ, адрес — усе це документи. Складається враження, що кількість стала суцільним концентраційним табором. Навіть перший секретар обкому партії Маркіян, аналізуючи становище в районах, вимушений був визнати: "Кожен партсекретар, начальники ГПУ і міліції вважають усе своїм, прийдуть до колгоспу і: "Дай грошей, дай хліба, нагодуй", а привласнені продукти списують на організацію громадського харчування в колгоспах".

Районне партначальство, ГПУ, міліція, прокуратура, суд — усе куплено. У районах прикривають самосуди, знущаються з арештантів. За самосуди потрапив за грати і колючий дріт 51 сільський активіст, серед них — 29 голів сільрад. "Чистильщик" Ройзенман особисто в цьому переконався: "Ми звикли до пияцтва, але комуністи на місцях п'ють так, що валяються в свинарнику поміж свинями".

У дитячих будинках — злидні, хвороби, голодна смерть. Тюрми переповнені.

Результати чистки: майже 17-тисячний загін облпарторганізації недорахувався в своїх лавах 4536 осіб (або 27 %), із членів партії в кандидати переведено 1288 осіб (або 11,9 %), із членів партії переведені в співчуваючі 147 осіб... Тобто постраждало так чи інакше 62,2 % — значно більше половини.

Автор пише: "Об'єктивно завершилася чергова внутріпартійна підлість... Сталін комісіями тов. Ройзенмана протверезив своїх надмірно ретельних, нестримних поплічників, руками яких успішно провів на Чернігівщині страшний голодомор 1932-1933 років. Умів кремлівський пахан — кра-

Христюк взялися заганяти до колгоспу вцілілих одноосібників. Погрожуючи пустити голими по світу, вилучили у Циганка Максима з упряжжю, сани, дошки. З Денисенка Андрія стягли чоботи і розкрили йому хату. Зняли дах у Циганка Максима. Заперли в холодну Іванченко Ульяну і Штанько Настю. Бідняка-інваліда Костюка Григорія вигнали на мороз. Що цікаво, до цього Христюк так само тероризував селян у Вишнівці, де теж керував сільрадою".

Наведених фактів безліч. "У селі Липовому під час збирання колосків з'гальтували 12-річну дівчинку. У Бахмацькому районі пар-

ГОЛА ПРАВДА

тий друг радянських дітей, спортсменів, парашутистів, матерів-одиначок, льотчиків, передовиків виробництва, лікарів, танкістів, учителів і чекістів — утримувати в належних межах своїх периферійних "шнірів".

1935 рік. Розділ має назву: "Під покровом убийства Кірова, або "Жити, товариші, стало краще". 1 грудня 1934 року вбито Кірова. По всій країні почалося обговорення і вивчення листа ЦК ВКП(б) від 18 січня 1935 року "О злодейском убийстве Кирова". Відзначалася різноманітність вилазок класового ворога і втрата чи притуплення класової пильності керівних товаришів. Бацилу контрреволюції виявляли в найнесподіваніших місцях.

У "Таємній папці" висловлювання простих людей: "Вони за Кірова півсвіту перестріляють", "Хвалили Бога, одного вбили, їх усіх переб'ють", "І що? Тепер таке життя, що смерті радіти треба" і т. д. В чинській школі № 3 діти спалили портрети вождів, а в с. Карпівці якийсь семикласник сказав: "За вбивство Сталіна я б заплатив".

Збільшується чисельний склад охорони обкому і квартир відповідальних працівників. Надається увага квартирним та правоохоронним органам, хоч дивує їх фаховий склад: освіта слідчих вища — 7 %, середня — 33 %, нижча (?) — 60 %; освіта прокурорів вища — 8 %, середня — 20 %, нижча — 72 %.

У кожному селі — уповноважені працівники райкому, іноді безвиїзної. Вимагають. Загрожують. Їм допомагають знахатні сільські активісти, колгоспні бригадири. Культзбори. М'ясоподатки. Стягуючи з людей грошові й натуральні податки, не стримуючи і від засобів відверто-цинічного насильства, брудної лайки, побиття і роздягання на морозі. Читаємо: "... У селі Гужівці уповноважений РВК, він же директор МТС Скеліцький, голова сільради

торг одного з колгоспів Химченко розстріляв заплідненого в крадіжці чобіт". Це іноді доводило людей до самогубства. Масово закриваються церкви. Рішуче проводиться "очищення" районів, "заражених" націоналізмом і антисемітизмом. Задокументовано, що учні Майнівського технікуму співають "Ще не вмерла України слава, і воля"; у Чернігівській обласній науковій бібліотеці студенти зачитуються творами Винниченка, Дорошкевича, Гермайзе, Єфремова, Ніковського, у Прилуцькій центральній бібліотеці можна вільно отримати твори Петлюри, Донцова, Єфремова, Старицької-Черняхівської; заражені націоналізмом Прилуцька та Бобровицька райгазети.

Чернігівський обком КП(б)У виніс окрему постанову "Про націоналістичні і троцькістські елементи, що окупалися в Чернігівському педінституті, і про гнилі ліберальне ставлення до них парткому інституту". Згустились хмари над головами директора Ройфмана, керівників кафедр і деяких учительських колективів.

Серед працівників редакцій і радянських установ вишукують контрреволюційний елемент, що "затаївся: колишніх білогвардійців, синів і дочок попів і куркулів, колишніх просвітян, плужан". Зростає кількість анонімних листів, доносів.

Селян зганяють на догортривали (до першої-другої години ночі) колгоспні збори майже щодня. Наслідують вороже колгоспників до одноосібників, зменшують і переносять присадибні ділянки.

Починається масова підготовка населення до війни. Відкриваються аероклуби, районні й обласні табори ОСОВІАХІМУ, хоч обладнання і викладачі в них практично відсутні. Оголошено підписку на державну позичку знічення оборони СРСР. Грізно примушують підписати неймовірні, як на селянські статки, суми.

За командами з Москви й Києва обком партії постановив: "Покінчити раз і назавжди з білогвардійською бандою троцькістів-зінов'євців", застосувавши до всіх організаторів і учасників підлої терористичної змови вищу міру покарання — розстріл. Вказувалося на особливі умови України, які вимагають підвищення революційної пильності. Почався новий злет репресій, вишукування і знищення "ворогів".

1937-й. Усі в тривозі: у Києві — Каганович!

"Все добре і зле на Україні саме з Києва поширюється. Ось чому, — пояснив Каганович, — для наведен-

ня порядку ЦК ВКП(б) обрав Україну".

Факти, факти... Трагічні, дивні, іноді смішні. Шукають ворогів, іноді "невірних". Критика на пленумах, партійних зібраннях досягає апогею. На кожному засіданні члени бюро обкому одностайно виключають із партії уже заарештованих або призначених до арешту своїх учорашніх товаришів. Тортурні заарештованих, невимовні знущання.

Судять уже тих, хто вчора ще був сам суддею — аж до вищих ешелонів влади. Знімають їхні портрети, заклеюють чи загрудзювають їхні лики у шкільних підручниках.

Не хочеться переповідати документів у хронології. Гидко і боляче. Але ж усе це було. Це — незаперечні свідчення. Скільки зламано долі, скільки втрачено віри і світлх надій!

... Повсюдно демонструють фільми, які вселяють у серця і голови людей ідею про переможну блискавичну війну на чужій території.

Автор наводить витяг із доповіді облвійськомісара: "Зараз тисячі бійців, командирів начальницького складу Чернігівщини громлять білофінські банди на полях Фінляндії. Військові комісаріати існують півтора року і за вказівкою товариша Сталіна працюють по 12 годин на добу, за будь-яких умов.

Ось лише з поставкою коней у нас погано — в окремих селах коні доведені до виснаження і підвішуються в конюшнях".

Країна уже жила за законами воєнного часу: було встановлено 7-денний робочий тиждень і 8-годинний робочий день при повній забороні самовільного переміщення робітників і службовців на підприємствах і установах. За найменше порушення, зокрема за 20-хвилинне запізнення на роботу, — тюрма чи табір.

Тренувальні навчання з протиповітряної та хімічної оборони із затемненням підприємств, установ, будинків.

А злидні серед людей не зникають. Зростає безсиле обурення: "Хліба немає, а він Німеччину годує", "Від роботи жодної втіхи, суцільна примусилівка, хліб відбирають майже весь".

1941 рік. Масові лижні кроси. Військово-тематичні ігри. Всесоюзний перепис худоби й усуспільненої птиці. Оргнабір робочої сили для вугільної промисловості Донбасу. Першочергова увага лісозаготівлям. Виробництво товарів власними силами і з місцевої сировини. Озброюватися треба сильніше, ніж усі капіталістичні країни. Нікуди не годиться становитися на залізничному транспорті, якщо оцінювати з точки зору війни. Вкрай низькі врожаї.

Ось неповний перелік акцій і суспільних сентенцій періоду масової підготовки до війни бідної країни.

Останні аркуші "Таємної папки" обкому датовані 15 липня 1941 року. В них — дані про кількість виритих у землі щілин і пристосованих під сховища підвалів, погребів загалом для 158853 жителів області.

"Победивши в одній стране социализм не исключает разом вообще все войны. Наоборот он их предполагает", — писав Ленін.

Володимир Шварчук, якому не зраджувало почуття гумору протягом усієї невеселої оповіді, закінчує свою книгу власним афоризмом: "Безжалісна історія нагадала: хочеш залізним кулаком ошачливити людство сьогодні — ритимеш щілини і братимеш на облік підвали завтра. В першу чергу — для себе. Tertium non datur — третього не дано."

Добре було б, якби ця книга дійшла до всеукраїнського масового читача. Вона того варта.

* * *

У нашій родині був культ хліба, а після голодного 1933 року (я народився в найголоднішому червні) до хліба було особливе шанобливе ставлення. Коли ненавдовзі хліб падав зі столу, батьки завжди говорили: "Підніми, дитино, хліб із долівки і поцілуй його — він святий".

А ще був випадок. У сільській крамниці кожен покупець додатково до товару повинен був купити "Історію ВКП(б)". Короткий курс", що тільки-но вийшла у світ. Батько пишався тим, що я рано навчився читати, багато читав. Він радий був завжди принести мені якусь книжку. І ось одного разу він приніс "Історію ВКП(б)". Коли побачив, як жадібно я взяв її до рук, несподівано сказав: "То мамі віддай, розпалювати піч".

Трагедія людей великої країни зачепила своїм крилом кожну родину, змусила заніміти від жаху. Сьогодні цей жах розтаємничили. Тож не біймося перемогти його!

● **Сергій БОГДАН**, голова міського Товариства "Просвіта" імені Тараса Шевченка, заслужений лікар України, м. Чернігів

Повстанська пісня є невід'ємною частиною золотого фонду українського фольклору ХХ століття. Вона є тим культурним скарбом, що вимагає відкриття, поглибленого дослідження та збереження для майбутніх поколінь.

До кінця 80-х років в Україні існувала сувора заборона публічного виконання чи поширення цієї пісні. Радянські каральні органи кваліфікували повстанську пісню не інакше, як антиукраїнський агітаційно-пропагандистський матеріал, носія якого чекала сувора міра покарання. Усупереч цьому повстанська пісня, як і душа народу, впродовж 40—50-х років жила в пам'яті учасників національно-визвольних змагань Української Повстанської Армії, а також членів їхніх родин і близьких в Україні та зарубіжжі.

У повоєнний період у середовищі української еміграції пісні УПА виконували капелі бандуристів ім. Т. Шевченка (м. Детройт) та імені Г. Хоткевича, ансамблі бандуристів "Гомін" (США) та під керівництвом С. Ганушевського, солісти-бандуристи Р. Левицький, В. Юркевич, З. Штокалко. Завдяки ентузіазму цих виконавців повстанську пісню слухали в Америці, Канаді, Австралії, Бразилії, Аргентині, а дехто й інколи в Радянському Союзі на зарубіжних радіохвилях, що пробивалися крізь радянське шумовиння.

Не підвладна тортурам, пісня УПА жила й творилась і в радянських казематах, концтаборах. Маємо ще живих свідків тих хажливих табірних подій, коли доведені до відчаю політ'язні (українці, литовці, грузини, вірмени, узбеки та представники інших націй), узевшись за руки, з повстанською піснею ішли на танки й кулемети. В'язні вмирили, а пісня жила...

На Рівненщині, колісці УПА, повстанська пісня публічно зазвучала в 1989 році у виконанні хору рівненської "Просвіти". Крига заборони, що вкрила пісню, остаточно скресла тоді, коли в 1991 році Україна здобула незалежність.

У серпні 1992 року в Рівному відбувся перший Всеукраїнський пісенний фестиваль "Повстанські ночі", організований Рівненським крайовим Народним Рухом, а в жовтні 1997 року — другий, організований Українським Народним Рухом, Українським козацтвом "Волинська Січ" і творчим об'єднанням "Коляда".

У цьому році до 60-річчя УПА в Рівному відбувся Всеукраїнський молодіжний фестиваль повстанської пісні "Повстанська ватра", а також фестивалі "Повстанські ночі" та "Червона калина". Щорічно у Львові відбувається фестиваль пісень УПА "Сурми звитяги". Фестивалі наочно підтверджують народну шану й любов до справді народної, хоча й бездержавної армії, якою була УПА.

У 1992 році у видавництві Рівненської обласної організації Спілки письменників України вийшла збірка повстанських пісень "Ми у вічі сміялися смерті" (упорядник Є. Шморгун), а також в інших видавництвах —

"Ми йшли до бою" (упорядник А. Пастушенко), "Повстанські ночі" (упорядник О. Смик).

Значним внеском у збереження й поширення повстанського фольклору є збірки "Пісні українських націоналістів" (видання Всеукраїнського політоб'єднання ДСУ, Львів, 1990 р.), упорядника З. Бервецького, "А ми тую червону калину" та "І скажем правду в очі всім" (Дрогобич, 1990 р.), упоряд-

*Свобода народам!
Свобода людині! —
Клич волі по світу
із наших знамен.
За спільною справою
вставай в одну лаву —
Узбек, українець, індус
і бушмен.
(“Свобода народам”).
Я не боюсь тюрми і ката,
Вони для мене не страшні!
Страшніш тюрма у рідній хаті,
Неволя в рідній стороні.
(“Я не боюсь...”)*

УКРАЇНЬСЬКА ПОВСТАНСЬКА ПІС-

ника В. Подуфалого (Тернопіль, 1991, 1992, 1993 рр.), упорядників Б. Берекети та Ю. Хлопука "А ми тую червону калину" (Луцьк, 1992 р.).

Друкованих першоджерел пізнання повстанської пісні залишилося мало. Відомо, що в підпільному виданні вийшли збірки "Гомін волі" (1941 р.), "За Україну" (1943 р.), "Нові колядки" (1946 р.), "Повстанський стяг" (1947 р.). Нині найповнішим виданням є "Пісні УПА", зібрані, відредаговані й подані З. Лавришиним у 25-му томі "Літопису УПА" (Торонто, 1996 р., Львів, 1997 р.).

Серед професійних колективів, що першими в незалежній Україні почали популяризувати пісні повстанців, були львівський театр "Не журись!" і фольк-театр Остапа Стахіва, група "Соколи" з Дрогобича та гурт Кульчицького. У 2000 році цю естафету підхопив спільний проект Т. Чубая і "Скрябіна" — "Наші партизани".

Головною темою повстанської пісні є героїчна боротьба вояків УПА з окупантами будь-яких мастей за Українську Самостійну Соборну Державу. Командир УПА "Північ" Клим Савур закликає:

*Гей, збирайтесь, друзі,
сміливі та дужі, на бій з ворогами!*

*Здобудем державу соборну
та вільну своїми руками!*
(“Пісня про Савура”).

Пісня єднає в цій боротьбі всі поневолені "союзом нерушимым" народи за національну та соціальну рівність:

І гинули героїською смертю з останніми словами на вустах "Слава Україні!" легендарні лицарі Клим Савур, Деркач, Сторчан, Нечай, Василь Івахів, Яструб, Залізняк та сотні вірних синів і дочок України, неоплаканих, не похованих за християнським чином, але увічнених єдиним, що не піддавався забороні й нищенню, пам'ятником-піснею.

Окрім пісень про згаданих героїв, збереглися також і пісні про видатних провідників і старшин ОУН-УПА — Степана Бандеру, Т. Бульбу-Боровця, Р. Шухевича-Чупринку, Д. Мирона-Орлика, Р. Волошина-Павленка та інших.

*Ой не журися, рідная мати,
Ще нам не кінець.
За рідну волю кличе до бою
Бульба-Боровець.*
(Пісня про Поліську Січ-УПА).

У пісенній скарбниці повстанського руху знаходимо не тільки пісні про подвиги вояків УПА, але й гімни ("Зродились ми великої години"), марші ("Ми йдем у бій"), сл. Р. Купчинського, "Ой там далеко на Волині"), марші сотень Хріна, Бурлаки, Шума, Орлів, Месників, "Гей, шуміть, ліси і бори" (сл. Б. Нижанківського), пісні про найжорстокіші історичні битви УПА під Гурбами ("Шумів-веснів Гурбинський ліс"), у с. Загорів ("В Загоріві на горі"), під Уневом ("Не одна вже хмара"), в с. Яремівка ("У неділю до по-

людня"). Для багатьох із цих творів характерним є клич до єдності в боротьбі, неопихитної віри в "свою Правду", клич бути гідними спадкоємцями слави звитяжців княжої доби та козащини:

*Ми йдем у бій, земля гуде,
радіють гори, степи,
Бо нас на бій благославля
могучий дух Мазепи.*
(“Ми йдем у бій”).

*Доволі нам руїни і незгоди —
Не сміє брат на брата йти у бій.
Під синьо-жовтим прапором свободи
З'єднаєм весь великий нарід свій.
(“Зродились ми великої години”).*

Особливим пієтетом, емоційністю, високою моральністю пройняті повстанські пісні на тему зв'язків із коханою, коханим, матір'ю, родиною, рідним краєм: "Заплакали карі очі", "Ходино, голубко, і сядь біля мене", "Бувай здоров, коханий мій", "Сльози скотились з її очей", "Бувайте здорові, моя рідна ненько!", "Забудь мене, моя матусю", "Прощайте ви, рідні села", "Прощай, дорога Україно!". Таки ми ж художніми ознаками наділені й пісні, що творилися повстанцями в умовах сталінських в'язниць, концтаборів або й перед розстрілом: "Лічу в неволі дні і ночі", "Прощай, холодная темниця" та інші.

Ліс — найхарактерніший образ повстанських пісень: "Ліс — твій батько, нічка —

твоя мати", "Гей, шуміть, ліси і бори, веснами шуміть, громовицею, вогнями буряних століть!", "Весь ліс покотився сніжним пухом", "Ой у лісі на полянці". Дуже часто вживаються контрастні образи сонця-хмари, вітру-тиші, весни-зими, а також червоної калини, а ще частіше — трави, що стелиться під пораненим чи загиблим вояком, буяє, стираючи сліди могил, або зеленіє весною, як символ відродження, перемоги краси й добра над злом і насильством: "Зблідло личко коханого, кров тече на траву", "Могила травою заросла", "Вже весна воскресла, трави зеленіють".

З огляду на авторство повстанські пісні поділяються на групи: народні (автори — невідомі повстанці), переспіви (перероблені й доповнені українські пісні, колядки) та авторські. Серед авторів слів та музики останніх відомих поети-композитори Р. Купчинський, Л. Лепкий, Я. Гордій, А. Марченко, М. Бігун, В. Тритяк, П. Болехівський-Боян, автори слів — В. Гренджи-Донський, М. Болеслав, О. Бабій, А. Лотоцький, Б. Нижанківський, П. Дубів, С. Любомирський, Л. Храплива; автори музики — З. Завришин, В. Подуфалий, Ю. Лавріновський, І. Невмирущий, М. Бойко, О. Покорна та інші.

Активними пропагандистами ідеї державності України, учасниками бойових дій УПА, авторами й виконавцями повстанської пісні були кобзарі-бандуристи та лірники. У 1941 році, після відновлення Української

держави, старшина УПА Крук організував капелю бандуристів, яка несла з піснею і думою повстанський дух по всій Волині.

11 вересня 1943 року від рук німецьких поліцаїв загинув волинський бандурист, педагог, майстер бандур Кость Місевич. Його іменем названо Всеукраїнський фестиваль кобзарського мистецтва в м. Дубно (2000—2001 рр.).

Композитор і диригент, бандурист Г. Китастих, який в окупованому фашистами Києві очолював капелю бандуристів, у 1944 році написав марші УПА — "Марш Україна" і "Марш полеглих", пісні "Оксана" та "Карпатські січовики".

Бандурист, поет-композитор Степан Малюца — автор повстанського маршу "Гей, степами", що звучав у його виконанні в липні 1944 року на з'їзді Української Голлової Визвольної Ради:

*Кожний ворог йде нас визволяти,
А для себе землю він краде.
На могилу землю буде мати!
На могилі воля зацвіте!*

Ось чому окупанти боялися повстанської пісні й жорстоко розправлялися з її творцями та виконавцями. Про ворожу пильність стосовно діяльності повстанців-бандуристів свідчить фрагмент доповідної записки (від 07.01.1943 р. № 001294) начальника українського штабу партизанського руху, майора радянської держбезпеки Строчака та начальника розвідувального відділу капітана держбезпеки Мартінова: "Кроме того, украинские националисты избрали другую форму борьбы с немцами. Они рассылают по оккупированной территории Украины бандуристов, которые проводят среди населения агитационную работу за создание "Самостійної України", організуя таким образом націоналістические кадры для борьбы с оккупантами".

Нині повстанська пісня, як і всі інші обереги нашої культурної спадщини, має утверджувати віру українського народу у власні сили, виховувати в молодого покоління почуття спадкової волелюбності, господаря у своїй державі.

● **Назар ВОЛОЩУК**, викладач Рівненського музичного училища, голова Асоціації кобзарів-бандуристів об'єднання Національної Всеукраїнської музичної спілки, лауреат всеукраїнського фестивалю "Повстанські ночі", член правління Рівненського міського правління ВУТ "Просвіта" ім. Т. Шевченка

На фото: кадр із фільму "Калина" за участю братів Примаків. У центрі — Петро Примак. 1989 рік.

Закінчення. Початок на с. 1

“СТАЮТЬ МОЇ РУКИ ВІТТЯМ,
ВЕРХІВ'ЯМ ЧОЛО СТАЄ,
РОЗКРИЛОСЯ НІЖНИМ
СУЦВІТТЯМ
ЗБЕНТЕЖЕНЕ СЕРЦЕ МОЄ”
Жив-був козак Бой, який лишився
у пам'яті нащадків Боевим урочищем
та селом Білвіці, що лягло понад Уда-
єм однією вулицею. А далі, в ХХ сто-
літті прийшов на землю в цій україн-
ській місцині поет Василь Симоненко,
віднайшовши слова і для матері, і
для коханої, і для Людини, а все це
з'єдналося в оспівденні їй, Україні: **“З
нею я ділити завжди буду Радощі,
турботи і жалі, Бо у мене стуко-
тять у грудях Грудочка любимої
землі”**.

При в'їзді в Білвіці гостей, а серед
них вірних друзів — поетів Бориса
Олійника та Миколу Сому — зустрів
лелека, праправнук тих лелек, що при-
несли Василя на землю у тріскучі різ-
двяні морози 1935 року, що кружляли
над його дитинством, над рікою Удаєм,
плавнями із шелестючими — залізни-
ми! — очеретами, горами Парасчиною
та Лисак, на якій розкошує під весняни-
ми вітрами сільський цвинтар, де впо-
коїлися **“святі, незрівнянно чудес-
ні, горді діти землі, вірні діти тру-
да”**. Там, в котромусь ряду, могила ді-
да, Василя Федоровича Щербаня, —
це йому, либонь, присвятив Василь
Симоненко свого вірша “Дід умер”, ус-
падкувавши **“його пристрасть і
гнів, його радощі й муки”**. Десь, ма-
буть, на Лисаківі упокоїлась і героїня
вірша “Баба Онисія”, і ще десятки тих
безіменних земляків, що стали душев-
ним болом і радістю поета...

Внуки і правнуки їх своєю волею
зібралися навколо хати і стали
вздихати паркану, розглядаючи столич-
них гостей, які зайшли на подвір'я во-
логої, старої хатинки, що вікнами зі-
перлася на землю, зустрічаючи гостей.
У чистенькій, прикрашеній рушника-
ми кімнаті тихо, крізь її холодну віч-
ність та сирість промовляли старість
та немичність...

Тут-таки було запропоновано
створити при Білвіській сільській раді
спеціальний фонд для порятунку хати
Василя Симоненка, її ремонту та
відповідного утримання.

Перші внески зробили видавниц-
тво “Смолоскип”, Український Фонд
культури, учасники цього заходу. Збір

У шкільному музеї

Вчителька Уляна Дяченко

ДЕРЕВА

коштів буде продовжено, свої відра-
хунки зробить ВУТ “Просвіта” та її
тижневик.

Поети, яких любить і знає Україна
— Петро Осадчук, Микола Луків, Ми-
кола Сом, Петро Засенко, Михайло
Шевченко, літературний критик Ми-
хайло Наєнко читали власні і симо-
ненкові рядки.

А голова “Молодої Просвіти” Віта-
лій Мороз заспівав “Лебеді материнс-
тва”, і від срібних звуків його бандури
зворушення пройняло серця, приму-
сивши витирати сльози: **“Можна все
на світі вибирати, сину, Вибрати
не можна тільки Батьківщину”**.

До присутніх, а зібралось їх густо,
— із Лубен, із Білвіців, із Полтави, — і
добірним було товариство, і щедрим,
і щирим, — звернувся поет Борис
Олійник:

— Ми приїхали київською делега-
цією поклонитися хаті нашого сла-
вного Василя Симоненка і посадити
деревця — дерева нашої пам'яті про
великого сина України.

Народний депутат Іван Заєць за-
вершив свій виступ симоненковими
рядками:

*Україно, ти моя молитва,
Ти моя розлука вікова...
Громотить над світом люта
бита*

за твоє життя, твої права.

“НАЧЕ ВЧОРА БІГАВ Я
ДО ШКОЛИ...”

А бігав до школи юний Василько
Симоненко за дев'ять кілометрів у
Тарандинці. Ось так, за будь-якої по-
годи — 18 км. І вчився жадібно, напо-
легливо.

— У нього, практично, було все
на “відмінно”, — згадує улюблена
вчителька Уляна Демченко, людина
поважного віку і світлого розуму. —
Одного січневого дня, у люту завірю-
ху, — коли на уроки з'явилося лише
кілька дітей, — раптом відчинилися
двері і в клас, наче снігова куля, вко-
тився Василь! Ось такий він був —
наполегливий, впертий, послідов-
ний...

Учні і вчителі школи у Тарандин-
цях створили музей Василя Симо-
ненка, люблять і знають поезії свого
земляка. Тому шкільний зал був за-
повнений віщерт — всім хотілося
почути відомих поетів, людей, які
знали їхнього Симоненка. А дирек-
тор школи, Микола Васильович Бут,
дякуючи гостям, так і сказав: вели-
кий заряд духовної енергії! А ще
прочитав власного вірша, присвяче-
ного В. Симоненку.

Звучали вірші і в Лубенському

Микола Нестерчук та Микола Сом посадили явора

бухгалтерському технікумі, звучали
симоненківські пісні. Свого часу тут
учився професор Михайло Наєнко,
тож мав що згадати, підтриманий
повним розумінням студентів. “Прос-
віта” передала бібліотечку книжок.
Поети читали вірші. Іван Заєць гово-
рив про те, що ціле покоління, завдя-
ки Василю Симоненку, навчилося бу-
ти самим собою.

**“ПРИЙДУТЬ З УКРАЇНИ
ВЕРБИ І ТОПОЛІ,
СТАНУТЬ НАД ТОБОЮ,
ЛИСТЯМ ЗАТРІПОЧУТЬ”**

Поверталися до Києва припізні-
лим весняним вечором. Десь там, у
Білвіцях, чітко впиналися у землю ка-
лина і явори, тополі і вишні, і ще бага-
то дерев-немовлят, яким належить

прийняти і зеленіти, лоскотати
душі туюго прощання і надіями
пам'яті.

Згадувалися слова начальника
відділу культури Лубенської рай-
держадміністрації Людмили Пазен-
ко: “Думаю, що робимо велику спра-
ву для зміцнення духовних народ-
них основ”. Згадувались слова ве-
ликого Поета Василя Симоненка:

*В океані рідного народу
Відкривай духовні острови!*

Микола НЕСТЕРЧУК
Фоторепортаж
Костянтина ДЕНЕСЮКА

ЗАСОБИ ПРОПАГАНДИ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

**Засіб перший. РОЗМОВЛЯЙ
ТІЛЬКИ УКРАЇНСЬКОЮ.** Завжди й
усюди (у транспорті, на вулиці, на
роботі й відпочинку) розмовляй тіль-
ки українською. Ніде й ніколи не пе-
реходь на жодну іншу мову, хоча б
до тебе й звертались іншою. Адже в
Україні всі люди розуміють україн-
ську. Пам'ятай, що ти — в себе вдо-
ма, на своїй Батьківщині. Тебе захи-
щає Закон про державність україн-
ської мови.

За останнім переписом 67 % на-
селення України вважають україн-
ську мову — рідною. Тому розмов-
ляй із тими, хто звертається до тебе
іншими мовами, лише українською.
Не переходь на мову співбесідника,
навіть коли це твій керівник. Виняток
роби для іноземців за умови, що во-
ни не розуміють української; до них
бажано звертатися тією мовою, яку
вони розуміють.

Навчай інших української мови
власним прикладом. Це найкращий
спосіб — навчання інших, найсильні-
ший твій аргумент, що демонструє
всі можливості й багатства нашої мо-
ви. У такий спосіб ти збільшиш хоча
б до рівня так званої “базової україн-
ської” (це, за оцінками вчених, 3000
слів) словниковий запас тих, які зна-
ють лише 200 українських слів (на
зразок “добрий день” і “будь ласка”).
Постійно вдосконалюй свою ук-
раїнську мову.

**Засіб другий. НАВЧИ УКРАЇН-
СЬКОЇ — ЛИШЕ ОДНУ ЛЮДИНУ.**
Нас, тобто тих, хто розмовляє ук-
раїнською, в Україні більше половини.
Якщо кожен із нас навчить тільки од-
ну людину (сусіда, родича, знайомо-
го) української, тоді відсоток людей,

**Українська мова потребує захисту, особливо тепер, ко-
ли інформаційний простір України зазнає постійної відвер-
тої інтервенції. Боронити українську мову повинен кожен
громадянин нашої держави, незалежно від того, якою мо-
вою він розмовляє.**

**Громадянине України! Усвідом, що українська мова — це
засіб об'єднання нації, а, отже, це засіб пришивдшення по-
будови нашої держави. Підстав плече, допоможи швидше
збудувати цю державу. Для цього запам'ятай такі методи
пропаганди й поширення української мови.**

які розмовлятимуть українською,
стане близьким до ста.

Відшукай та обері собі таку лю-
дину й непомітно для неї самої нав-
чи її української. Навчай цю одну лю-
дину лише одним методом — влас-
ним прикладом.

Коли бачиш, що хтось, розмов-
ляючи, припустився помилки, повто-
ри те саме слово, вживши його пра-
вильно, або постав це слово в інший
контекст. Ти побачиш, що за хвилину
твій співрозмовник обов'язково ви-
правиться.

**Засіб третій. САМ, ОСОБИСТО,
ВИПРАВ У ЗАСОБАХ МАСОВОЇ ІН-
ФОРМАЦІЇ ТІЛЬКИ ОДНЕ ХИБНО
ВЖИТЕ СЛОВО.** Тепер у нашій мові
зафіксовано 152 тис. слів (без ураху-
вання термінів), а активно вживаних
— 10-20 тисяч. Нас же, тобто тих,
хто розмовляє українською, 30 міль-
йонів. Це означає, що на кожне ак-
тивно вживане слово припадає по
15-30 тисяч громадян, які можуть ви-
конувати роль вартових цього слова.
Тому, буде цілком достатнім, якщо
кожен із нас хоч би один раз у житті

звернеться з листом у засоби масо-
вої інформації, щоб виправити лише
одне слово. І результат буде поміт-
ним — у газетах, радіо- й телепере-
дачах суржику стане менше.

Коли кожне слово пильнуватиме
15-30 тисяч громадян, українська
мова позбудеться суржику, стане
чистішою та красивішою.

**Засіб четвертий. БОРИСЯ З
ДВОВОМНИМИ ГАЗЕТАМИ, РАДІО-
Й ТЕЛЕПЕРЕДАЧАМИ.** Двововні пе-
редачі, де вживають суржик (тобто
мішанину кількох мов) — це прямий
шлях до зникнення української мови,
яку впродовж століть гнобили сусідні
мови. Тому звертайся (і не один раз)
із письмовими вимогами припинити
такі передачі до головних редакторів
радіо- й телестудій, до обраних то-
бою народних депутатів, до голови
Державного комітету інформаційної
політики України, до прем'єр-мініс-
тра, до Президента нашої держави.

**Засіб п'ятий. КОЛИ ЧУЄШ, ЩО
ДЕРЖАВНИЙ СЛУЖБОВЕЦЬ ВИС-
ТУПАЄ В ЗАСОБАХ МАСОВОЇ ІН-
ФОРМАЦІЇ НЕДЕРЖАВНОЮ МО-**

**ВОЮ, НАПИШИ ЙОМУ ЛИСТА З
ПРОХАННЯМ ВИСТУПАТИ ЗГІДНО
З ЧИННИМ ЗАКОНОМ УКРАЇНИ
ТІЛЬКИ ДЕРЖАВНОЮ.** Пам'ятай,
що за роз'ясненням Конституційного
Суду України, жодна людина не мо-
же бути обрана на посаду державно-
го службовця, якщо вона не знає
державної мови. Поза межами вико-
нання службових обов'язків цей
службовець може розмовляти будь-
якою мовою. Проте на державній
службі він мусить розмовляти тільки
українською.

Неприпустимими є, наприклад,
ситуації, коли державні службовці,
включаючи прем'єр-міністрів та віце-
прем'єрів, спілкуються в межах Укра-
їни з підлеглими чи представниками
засобів масової інформації мовою
іншої держави.

Коли такі письмові прохання не
допомагають, вимагай від найближ-
чих осередків Товариства “Просвіта”
подати позов на цього службовця до
суду. При бажанні та наявності такої
можливості можеш подати до суду
на цього службовця й сам.

Коли в нашій державі бодай на

кількох таких службовців справи пе-
редадуть у суди, особливо в столиці
держави, решта службовців дуже
швидко пригадає, що українська —
то їхня рідна мова.

Не допускай, щоб на колектив-
них заходах (зборах, мітингах, засі-
даннях, нарадах тощо) використо-
вували недержавну мову. Коли таке
трапилося, візьми слово й попроси
всіх дотримуватися Закону про
державну мову. Звернися з прохан-
ням стежити за цим особисто того,
хто керує цим заходом.

**Засіб шостий. ПОВАЖАЙ І
ВИВЧАЙ МОВИ ІНШИХ НАРОДІВ.**
Великий Тарас Шевченко радив нам
чужого научатись, і свого не цура-
тись. Як відомо, кожен із нас стільки
разів людина, скільки мов він знає.
Тому будь людиною якомога більше
разів — наполегливо студіюй, де
тільки можеш, інші мови.

Знання кількох мов — це най-
кращий аргумент проти тих, хто,
крім однієї мови, не знає жодної ін-
шої.

А тепер ще раз коротко повтори-
мо ці шість методів пропаганди ук-
раїнської мови.

1. Розмовляй тільки українською.
2. Навчи української — бодай од-
ну людину.
3. Виправ у засобах масової ін-
формації хоч би одне хибно вжите
слово.
4. Бориса з двововними газета-
ми, радіо- й телепередачами.
5. Коли чуєш, що державний
службовець виступає в засобах ма-
сової інформації недержавною мо-
вою, напиши йому листа з прохан-
ням виступати згідно з чинним Зако-
ном України тільки державною.
6. Поважай і вивчай мови інших
народів.

Іван МУДРИК

НАША ДЕРЖАВНІСТЬ У СЕНСІ РЕВОЛЮЦІЙНИХ ЗРУШЕНЬ

У державі Україна минулої осені мали відбутися відзнаки і святкування створення Української Повстанської Армії. Відзнаки і святкування відбулися — на рівні громадськості і деяких політичних партій. Українська держава від тих подій усунулась. Це виглядає більш ніж дивно, коли зважити на те, що УПА в роки Другої світової війни була єдиним збройним формуванням, а український національно-визвольний рух — єдиною силою, яка боролася проти всіх окупантів України і, зокрема, проти двох тоталітарних імперій: нацистської Німеччини і комуністичного СРСР. Бойові дії проти УПА велися обома окупантами, а згодом і Польщею, із застосуванням авіації, танків і артилерії. У боях проти відділів УПА брали участь не лише каральні есесівські та енкаведистські частини, але й підрозділи регулярних армій, міліції. Через УПА пройшло не менше 400 тисяч осіб. Розмах і напруга того опору окупантам на тлі воєнної і повоєнної Європи вражають. Антигітлерівські, антифашистські рухи опору в європейських країнах і навіть уславнений французький резистанс блякнуть перед визвольною напругою Української Повстанчої Армії. Чому ж Українська держава усунулась від гідного вшанування 60-річчя УПА?

У роки Другої світової війни і після неї ні український рух, ані УПА не дістали ніякої підтримки і визнання з боку країн-союзників антигітлерівської коаліції, хоч антигітлерівська боротьба в Югославії, яку під орудою комуністів вела Національно-визвольна армія Йосипа Тіто, англіїці спершу підтримали. До того ж, український збройний спротив, незважаючи на його масштаби, довго залишався замовчуванним на Заході, таврований як колабораціоністський в колишньому СРСР, значною мірою є незнаним і до сьогодні. Сталося це тільки тому, що в роки Другої світової війни і після неї на основних етнічних територіях України відбувався національно-визвольний рух у формі національної революції збройним виявом якої і стала УПА. Зрозуміло, що існуючі і тоді, і тепер імперії чи їхні спадкоємці не вітають визнання таких рухів і революцій, особливо ж — збройно-придушених.

Повернемося до цієї тези ще раз, нижче. А зараз поглянемо, як тема УПА пролунала в уряді, та суспільстві в час роковин УПА. Втім,

говорити про відзначення на рівні урядовому практично не доводиться, бо на рівні влади ніяких відзначень цієї події не відбулося. Не можна ж вважати такою показ по одному з загальнонаціональних каналів документального фільму про УПА, якому передував короткий виступ Президента. Дивним виглядало й те, що жоден зі столичних академічних інститутів гуманітарного профілю чи столичних вузів не

наважився провести наукової конференції з цієї проблеми.

Якщо звернемося до історії питання в незалежній Україні, то теж побачимо дивні речі, бо й досі нерозв'язаною залишається проблема визнання боротьби ОУН і УПА. Вперше ця проблема на загальнодержавному рівні постала на початку 1990-х років, коли був опублікований Закон України "Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту". Відповідно до цього закону вояки УПА, які могли підтвердити, що брали участь у боях проти гітлерівців на теренах України від 1941 по 1944 рр., визнавалися учасниками бойових дій і отримували відповідні соціальні пільги. Далі цього влада не пішла.

У травні 1997 р. указом Президента Л. Кучми було доручено Кабінету Міністрів створити комісію, що зайнялася б вивченням питання ОУН і УПА і дала б відповідні висновки. У вересні того ж року при Інституті історії України НАНУ була утворена робоча група, покликана вивчити це питання й подати свої висновки вказаній вище комісії. Групу очолив заступник директора Інституту історії України п. Станіслав Кульчицький. Комісія залучила до своєї роботи не лише істориків, а й правників, архівістів. З істориками вийшло найгірше: спеціалістів з даної проблеми в Інституті просто не виявилось і, як показав час, керівництво закладу (як і робочої групи) й не прагнули тих спеціалістів мати. Довелося використати знання і досвід архівіста, який принаймні знав проблему і документи, і кому, мабуть, довіряв голова Комісії. Та ба!

Справжній стан речей виявився у підготовленому п. С. Кульчицьким "Проміжному звіті Робочої групи для підготовки історичного висновку про діяльність ОУН і УПА. Історичний висновок про діяльність ОУН і УПА (попередній варіант)". Автор звіту намагався-таки поставити ОУН і УПА в європейський контекст, але не міг сказати, що це йому вдалося. Головна вада документа, як на мене, полягала в тому, що його автор все ж оминув історичну парадигму стосовно місця і часу події, дивлячись на ці події, як зауважував Б. Червак, з точки зору міжнародного права, а не з точки зору українських проблем. Відповідно, він уникає твердження про Україну як про поневолену колоніальну країну. Тому для цього

автора все звелось до громадянської війни в західних областях УСРР. Виявилось: офіційна наука може говорити про тоталітаризм в СРСР і УСРР, але тема імперії СРСР для неї — табу. Чому це твердження є таким страшним і неприйнятним для всього офіціозу, я поясню нижче.

Разом із тим у цьому документі говорилося, що "УПА", як і Радянська Армія, була воюючою стороною в протистоянні Об'єднаних націй і блоку фашистських держав. Немає фактів, які б свідчили про участь УПА як військової формації у війні з Об'єднаними націями на боці Німеччини". А таких фактів і не могло бути, бо український визвольний рух використовував розпочату двома імперіями гітлерівською Німеччиною і сталінським СРСР війну саме для здобуття власної незалежності, а не для того, щоб бути союзником в імперіалістичному поділі світу.

На підставі висновку "робочої групи" розроблявся проект Закону України "Про відновлення історичної справедливості щодо борців за свободу і незалежність Української держави у період з 1939 року до середини 50-х років XX століття". Відомо про спроби внесення до розгляду у Верховній Раді двох законопроектів із цього приводу: "Про відновлення історичної справедливості в боротьбі за свободу і незалежність України" (авторами є народні депутати України Я. Кендзьор, І. Стойко, Б. Костинюк) і "Про визнання Організації Українських Націоналістів та Української Повстанської Армії воюючою стороною в Другій світовій війні" (автор — покійна С. Стецько). Але ці законопроекти послідовно не проходять у Верховній Раді. Як відомо, КДБ в УСРР було проти повернення колишніх учасників руху на їхні попередні місця проживання, що знайшло підтримку в Президії ЦК КПУ і місцевих партійних органах.

Була ще одна суттєва причина, чому керівництво КПРС разом із керівництвом УСРР не прагнули бачити учасників руху на їхній батьківщині. У часи радянсько-німецької війни, а ще більше — після неї, творився міф про Велику Вітчизняну війну радянського народу проти німецько-фашистських загарбників. Цей міф став основою для повоєнної радянської історії в її намаганні легітимізувати своє недавнє минуле, щоб творити "нову історичну спільність — радянський народ". Для альтернативного погляду і альтернативи історичного постоупу там місця не було, тобто, націоналісти мали зображатися як незначна бузувірська меншість, що існувала, але не вона виражала інтереси народів, зокрема й українського. Цей міф був докладно

розроблений і поширений засобами потужної пропагандистської машини Союзу і по всій Україні. Наслідки його ми поминаємо по сьогодні. І то не лише в головах старшого покоління — робляться кроки оживити його в державі України. Отож визнання членів ОУН і УПА воюючою стороною в Другій світовій війні цю міфологему підриває.

Існування українського руху опору і тоді, і тепер підриває ще одне поширене твердження близьке до міфу, що СРСР був собі просто великим державним утворенням, а не імперією, відповідно — УСРР була однією з республік колишнього Союзу, а не його колоніальною складовою. На жаль, не згадує про імперське поневолення і "Акт проголошення незалежності України" від 24 серпня 1991 р., відтак створюється уявлення засобами вже теперішньої пропаганди, нібито незалежність дісталася Україні цілковито мирним шляхом, — внаслідок еволюційного розвитку комуністичної системи.

Але СРСР був тоталітарною імперією. Щоправда, тоталітаризм засуджений в суспільстві більше на словах, аніж на ділі. Не відбулося покаяння. Не відбулося суду над злочинцями, навіть у тому вигляді,

як це проходило в повоєнній Німеччині. Учні доктора Геббельса...вибачте, Суслова, Скаби, Маланчука і Кравчука досі керують державою. Ніхто з них не був усунутий навіть від кафедри вузу. Тим самим у суспільстві намагаються затерти жорстку критику тоталітаризму, дану в українській підпільній публіцистиці 1940—50-х років. Таке "забуття" на руку і спадкоємцям колоніальної адміністрації в Україні, і значній частині креольської еліти, для якої

Україна не більше ніж географічне й адміністративне поняття. Відсутність антиколоніальної української влади в Україні породжує консервацію, ба! — навіть посилення історико-культурної колонізації, русифікації населення. Якщо міністри в уряді незалежної України не спромагаються вивчити і вживати для офіційних виступів українську мову (п. п. Азаров, Смірнов), то це не лише тому, що вони не українці. Такий владі український національно-визвольний рух чужий. Визнати його — означає повернення до ідей Української Самостійної Соборної Держави на своїх етнічних землях зі справедливим і демократичним суспільним ладом (повторюю тут за П. Полтавою). Ідеали визвольного руху абсолютно не відповідають ідеалам компрадорської, креольської буржуазії і її владної верхівки. Тому тільки у власне українській Україні можливе визнання визвольного руху 1940—50-х років.

Як здобувається така Україна теж відомо: революційним шляхом (аж ніяк не закликаю тут до зброї, як то може здатися комусь). Влас-

не, український рух опору минулого століття якраз і був незавершеною революцією. З цього випливає, що представники інших національностей мали б якщо не підтримати визнання цього руху як такого, що уможливив появу держави Україна, то поставитися до нього нейтрально. Це саме стосується й істориків.

Втім, як можна зрозуміти з останніх супутніх праць, проблема в тому, що чи не всі наші офіційні історики ніяк не вийдуть з формули "Великої Вітчизняної війни радянського народу". Щось подібне спостерігається і з викладанням курсів на цю тему. В бутність свою завкафедри історії п. Ю. Мицик рішуче виступав проти читання такого курсу в університеті "Києво-Могилянська академія", і тут він не був самотнім. Останнє свідчить не лише про українськість/неукраїнськість того чи іншого закладу (про неї треба судити не лише з мови викладання), а й, водночас, про недолугість професійних українських патріотів.

Здавалося б, до справи визнання українського руху опору мали б докласти зусиль ті організації в Україні, які називають себе націоналістичними. Адже, по-перше, та ОУН, що продовжувала боротися в Україні, стояла на суттєво відмінних від зарубіжних своїх гілок позиціях. По-друге, і це найважливіше: спадкоємцями українського національно-визвольного руху слід вважати всі українські національні партії і рухи, що зродилися з революції 1980—90-х. До них не входять так звані центристські партії, які насправді є виразниками креольського або російського на-

ціоналізмів в Україні). Незначні успіхи наших національних лідерів пояснюються якраз тим, що вони дуже слабо засвоїли уроки попередніх періодів руху, до того ж багато хто з них дуже непогано почувався при попередньому та й при теперішньому режимі. Разом із тим, маю сказати, що є такі подвижники в кожній з цих організацій. Недарма й Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАНУ взявся за відтворення реальних втрат українців на Волині й Галичині в польсько-українському конфлікті.

У Росії проблема визнання українського визвольного руху викликає спротив тому, що підриває основу міфу про Велику Вітчизняну війну, про велич СРСР, про імперію, що зникла. Існує й банальне невігластво, упердження з цього приводу в головах навіть фахових істориків, не кажучи вже про звичайних обивателів (останнє присутнє і в нас). Наявність цього руху показує абсолютно відмінну національну ідентичність росіян від українців як тоді, так і тепер. Визнання українського руху в Україні

означало б, що українці і в роки війни, і після неї боролися проти імперії, що та боротьба була справедлива, а дії військ і структур НКВД-МГБ — злочинні. Як зауважує І. Лосев, образ бандерівця в російській свідомості збігається майже повністю з образом галичанина. Останніх же сприймають як інакших, відмінних од росіян, як представників розвинутої європейської нації, якої за московськими проектами не повинно бути в Україні. Відсутнє розуміння, що до творення української національної свідомості та й націоналізму приклався таки більше схід, ніж захід України. Постановка ж питання про російську вину в опануванні України — в Росії сприймається як русофобія. Тому визнання українського руху там означало б, що російським і проімперським впливам в Україні завдано відчутного удару.

До речі, неоднозначно сприймають поляки український визвольний рух — тому, що ті роки завдали остаточного удару по залишках імперських потуг Польщі. Тоді ж було піддано ревізії історичну пам'ять про ті східні землі Польщі. Але на емоційному рівні вина за наслідки колонізації України і кривавий конфлікт на західних кресах у роки Другої світової війни покладається виключно на українців.

Нарешті про приємне. У деяких містах пройшли конференції, присвячені роковинам УПА. Остання за часом конференція відбулася наприкінці грудня, рівень їхньої науковості був дуже різним: від високого до посереднього і низького. Втім, рівень поінформованості про подібні наукові зібрання залишає бажати кращого. Зокрема, конференція “Україна напередодні та в роки Другої світової війни (1939—1945)” у Кривому Розі не була представлена науковцями з західної частини України, та й взагалі тими, хто має відмінні від офіційозу думки.

Конференції показали, що стан усвідомлення проблеми і її наукове осмислення мають перспективу. З іншого боку, складається враження, ніби в деяких випадках такі конференції готувалися під тиском громадськості, а не з ініціативи науковців. І чомусь деякі з них були за формою проведення до болю схожі на наукоподібні святкування радянських визначних дат, бо й ті і ті зібрання готували чи не ті самі люди... Саме тоді, на “круглому столі”, організованому УВКР, подумалося: треба було ще років із дванадцять тому проводити відповідну наукову і пропагандистську роботу у вузах, академічних закладах, а головне — серед населення держави. Тоді й визнання справжніх героїв України давно вже б відбулося, як відбулося воно стосовно подібних рухів у Литві, Латвії, Естонії, не кажучи вже про Польщу.

У Києві такого роду читання були проведені вперше Братством УПА силами майже виключно молодих науковців. А громадськість разом із народними депутатами відзначили презентацією видання в Києві наукової монографії з проблем українського визвольного руху у східноєвропейському контексті.

Які ж підсумки напрошуються? Український національно-визвольний рух середини минулого століття може дістати визнання яскравої сторінки вітчизняної історії, яку треба знати і гордитися, не оминаючи її гострих кутів, тільки в українській державі за суттю, а не за назвою. Зараз маємо перші кроки на тому шляху і напівкроки — з боку держави. Чи ж треба бити на сполох? Судить самі: навіть у кафе музею С. Бандери в Старому Угринові на час конференції можна було почути російськомовну попусу... В цілому — починаємо плоди тоталітаризму. Революційне усвідомлення дійсності — попереду.

● **Анатолій РУСНАЧЕНКО,**
доктор історичних наук

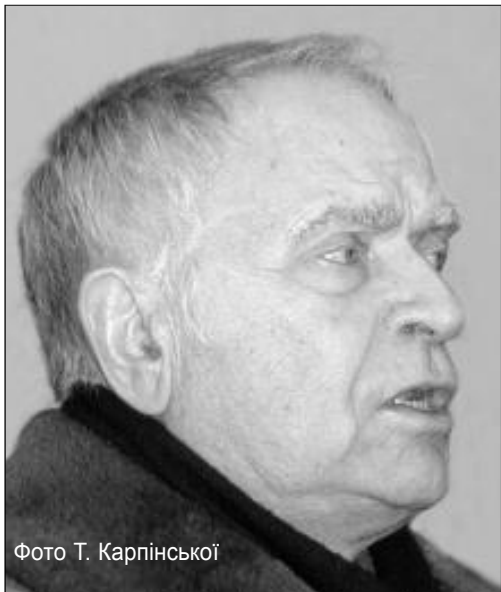

Фото Т. Карпінської

Дмитро ПАВЛИЧКО ЯЛІВЕЦЬ Поема

*Пам'яті Михайла Москалюка,
сотенного Спартана*

I

Там, де ліс підходить до села,
А назустріч ялівець біжить,
Під землею, в бункрі, як зола,
Буйтур, чотовий УПА лежить.

Ще ярів в ньому грань життя,
Молодий, виходь на світ, живи,
Та спочатку йди на каяття,
На поклін до служників Москви.

Треба вмерти, тільки не в норі,
Не в кривці, де земля гнила,
А при сонці, що стоїть вгорі,
І при свідках з рідного села.

Треба вмерти — вийти навпростець
На відвертий погляд, на загин,
Щоб твердий заплакав ялівець,
Охоронець всіх його стежин.

Вже нема станиць і зв'язкових,
Вже немає сотень по лісах;
Болісна його душа, як звих,
Вбита в смуток, наче в дошку цвях.

Він лежить у темряві на дні,
Свічі мерехтять, як над мерцем.
Біля нього родичі сумні,
Дівчина з заплаканим лицем.

Каже батько: “Брате, синку мій,
Вже нема на світі Спартана.
Встань, ходи додому, зрозумій,
Все скінчилось... Програна війна...”

Мати каже: “Пожалій мене,
Здайся і живи, дитя моє,
І ніхто тебе не прокляне,
Добре знає нарід, хто ти є!”

А кохана каже: “Милий мій,
Як тобі не жаль батьків своїх,
То дітей своїх ти пожалій,
Що могла б я народити їх!”

Буйтур каже: “Що ви за рідня?!
Гоните мене, як рибу в сіть.
Я ще вийду на простори дня,
Вмру, але не здамся, не просіть!”

II

Відійшли батьки. Зостався хліб.
Дівчина пішла. Зостався жаль.
Може, Буйтур з темряви осліп?
Ні, в шпарині — синява, як сталь.

Вийшов чотовий із тайника
В ясну ніч під зоряну блакить.
Довго слухав, як шумить ріка,
Як життя, що відійшло, шумить.

Десь в землі ідуть його рої,
Котиться з набоями васаг,
Кров тече, і він, мов кінь в шлеї...
А дитинство сяє в небесах.

Десь там чути, як співає хор,
Вуликом гуде народний дім,
Десь там він — ще хлопчик — метеор —
Пролітає в небі молодім.

Десь там юна мати, як зоря,
Батько — місяць, що летить навстріч;
Десь там в небі — очі Кобзаря,
Україна, Запорозька Січ...

Плив з долини білий туманець,
Накривав наміткою куці.
І стояв, як воїн, ялівець
В сірому, подертому плащі.

В небеса дивився чотовий,
Що ряхтіли, наче мурашки.
Обернувся дух його живий
В жереповий куц і раптом зник.

Буйтур не повірив сам собі,
Доторкнувся до власного лица,
І відчув на оці й на губі
Обколючне тіло ялівця.

І на серце руку він поклав,
Що було гіллясте і тверде.
І до ранку він стояв, і знав,
Що його ніхто там не знайде.

А як сонце вибилося в zenіт,
Куц зійшов у бункер, наче мла,
Тільки гострі колючки, як дріт,
Поспадали із його чола.

III

А на другий день в таємний схов,
Темний і тісний, немов труна,
Буйтурів молодший брат прийшов,
Ще дитя, але душа пальна.

Оглядає в свічах чорторий,
Важить зброю ковану й круту:
“Брате мій, якщо ти чотовий,
То візьми мене в свою чоту!”

Буйтур витер сльози крадькома,
Голос видобув із хрипоти:
“Я — не чотовий, чоти нема,
Перейшла в березові хрести!”

А в дитини палахкоче зір,
Повен помсти й темної жади:
“Хай беруть за тебе нас в Сибір,
Але ти здаватися не йди!”

Хай за тебе нас в тюрму запрут,
Хай в снігах зариють нас вітри,
Хай мене за тебе розіпнуть —
Не скорись, а краще ти помри!”

І в очах дитини зблиск меча
Бачить воїн, що готов на смерть:
“Боже! Хай не згине це хлопча,
Ця нова, неподоланна твердь!”

Що мені з мого життя? Я — мрець.
Я піду і здамся москальні,
Хай росте цей хлопчик — ялівець
Незнищений на моїй труні!

Хай же я, немов листок, впаду
На осінню паморозну грязь,
Та врятую душу молоду,
Волю, що росте, як юний князь!

Честь віддам, піду на каяття,
Сам себе я прокляну стокроть,
Тільки хай живе оце дитя,
Дух вітчизни і народу плоть!”

Йшли вони обидва у район.
Старший наказав: “Йди й мовчи!”
Брата брат провадив у полон
І нестримно плакав, ідучи.

IV

Йдуть вони, неначе батько й син.
В МГБ заходять. Не тремти.
Зі стіни нахмурений грузин
Бачить, як прощаються брати.

Пістолет на стіл майор кладе,
Зверхньо так питає: “Кто такой?”

І випалює хлоп'я бліде:
“Чотовий УПА. Мій брат. Герой!”

Він — повстанець. І не пара вам.
В жилах в нього кров, а не ропа.
Встаньте. Козирніть, як ви не хам,
Це мій рідний брат. Герой УПА!”

“Врьош, — майор ошкірився, як звір, —
Он — бандюга! Штолі, невдомьок?
На! Тебе паложено сувенір,
Штоб ти правду говоріл, щенок!”

Падає хлоп'я від стусана.
Буйтур побілів. Скипіла лють.
Перескочив стіл, як сатана:
“В нас не так! У нас інакше б'ють!”

Вириває зброю. Б'є в упор.
Б'є впритуп себе — стрільба, як вий.
Падає прострелений майор,
Падає край нього чотовий.

Кров до крові на полу біжить,
Поруч вороги — до скроні скронь.
А в очах дитини палахтять
Братової мсти святий вогонь...

Дома — тиша. Зник вчорашній страх.
Трумну роблять. І життя нема.
Мати йде просити в ката прах,
Сина прах і плаче тишкама.

Не віддав! Забив їй в очі штих,
Задувив мольбу й жіночий квил.
Кат боявся бандерівців живих,
Та ще більш боявся їх могил.

І тоді взяли з-під ялівця
Землю і насипали в труну...
Пахнув ладан. Голос пан-отця
Порвану нагадував струну.

Плаче батько. Мати вся в сльозах.
Дівчина, як льодом скута віть.
А хлоп'я — зоря на небесах —
Світиться і каже: “Не тужіть!”

Плач не допоможе нам тепер,
Тільки душу вратимуть жалі.
Тим потіштесь, що він не вмер
З покаяння знаком на чолі!”

V

В мох тяжкий кривка одяглась.
Рана зачинилася в землі.
Буйтур — був Микола. А Михась —
Був хлопчина в нашому селі.

Імена, сказав би хтось, деталь
Маловажна, обійди, забудь.
Та мені імен правдивих жаль,
Бо вони в душі моїй живуть.

Безіменній правді ти не вір,
В імені — початок і кінець...
А на бункрах крутизною гір
Непоступний пнеється ялівець.

Понад схили, понад береги
Сяє він на сонці, як алмаз.
Тільки хлопчик не прийшов з тайги,
Що в останню хвилину брата спас,

Що не дав покаятись йому,
І навіки честь його зберіг.
Висланий він був на Колиму,
Не вернувся, згинув, наче сніг.

А між ялівцями на горі
Ходять люди по старих стежках.
Там збирають зілля знахарі,
А поети — партизанський прах.

Знають люди — все вони знайдуть,
Але буде інший день і час,
Буде інша хата, інша путь,
Інший подвиг, інший парастас.

Буде все інакше, все не так,
Як було на світі при свічі.
Буде тільки той же зодіак,
Той же простір зоряний вночі.

Буде йти на поклики предтеч
В іншу даль історія сліпа,
Але той же ялівець, як меч,
Блискотатиме в слідах УПА.

10.03.03